

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра історії української літератури, теорії літератури
та літературної творчості

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «магістр»
студентки II курсу,
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 035 – філологія
спеціалізації 035.01 «Українська мова і література»
ОП «Українська філологія та західноєвропейська мова»
Думай Оксани Іванівни

Науковий керівник:
к. філол. н., асист. Рябченко М. М.

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри історії української
літератури, теорії літератури та літературної творчості
№ 10 від 19.05.23

Завідувач кафедри _____ д. філол. н., проф. О. М. Сліпушко

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТВОРЧИСТЬ СЕРГІЯ ЖАДАНА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	5
1.1. Роль поетичної творчості Сергія Жадана в сучасному українському літературному процесі.....	5
1.2. Біблійні мотиви в українській літературі.....	14
РОЗДІЛ 2. БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ВОГНЕПАЛЬНІ Й НОЖОВІ» ТА «ЖИТТЯ МАРІЇ».....	26
2.1. Образ Богородиці, як центральний образ збірки Сергія Жадана «Життя Марії».....	26
2.2. Образи Біблійних героїв у збірці Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові».....	35
РОЗДІЛ 3. БІБЛІЙНІ МОТИВИ У СУЧАСНІЙ ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З ІНШИМИ ТВОРЧИМИ ПЕРІОДАМИ ПОЕТА	46
3.1. Біблійні образи у пізніх поетичних збірках Сергія Жадана «Антена», «Список кораблів» та «Псалом авіації».....	46
3.2. Еволюція біблійних мотивів у поетичній творчості Сергія Жадана.....	55
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сергій Жадан сьогодні займає значне місце в сучасній українській літературі, його твори вже давно отримують схвалення багатьох літературознавців, критиків, перекладачів, філологів та простих читачів. Твори письменника часто перекладають за кордоном, зокрема, творчий доробок Сергія Жадана можна прочитати більш, ніж тридцятьма мовами. Дослідники досі розходяться в думках щодо приналежності поета до певних течій, хоча сам митець часто строго заперечує ці твердження. Поетичний доробок Сергія Жадана станом на сьогодні налічує тринадцять збірок. У своїх віршах автор часто апелює до Біблії, Святого Письма, згадки про Бога, Богородицю та святих. Проте, не весь цей матеріал досліджений, або ж досліджений досить поверхнево, зокрема, аналіз біблійних мотивів у поетичній творчості Сергія Жадана представлений в науковій праці Ольги Шаф «Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана» [68], у дослідженні Любові Литвин «Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс» [41], в науковій статті Світлани Павленко «Поєднання поезики шансону із біблійною поезикою у збірці Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові» [45] тощо. Вивчення біблійних мотивів творчого доробку поета може сприяти роз'ясненню багатьох протиріч і питань стосовно характеру творчості Сергія Жадана, що існують у сучасний період. Окрім того, особливості функціонування біблійних мотивів викликають великий інтерес з точки зору реалізації міжкультурного діалогу в художньому творі. Нарешті, вивчення біблійних мотивів може допомогти повнішою мірою осягнути творчий феномен митця.

Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати та осмислити особливості художньої рецепції біблійних мотивів та образів у творчому доробку Сергія Жадана.

Досягнення мети наукової роботи реалізується у вирішенні таких **завдань:**

- 1) Визначити місце та роль біблійних мотивів у поетичному доробку Сергія Жадана;
- 2) Виявити та окреслити найбільш повторювані біблійні образи у поезії Сергія Жадана;
- 3) Проаналізувати еволюцію біблійних мотивів у поетичному дискурсі Сергія Жадана відповідно до періодів його поетичної творчості;
- 4) Висвітлити особливості репрезентації образу Бога, Богородиці та інших святих у поезії Сергія Жадана для кращого розуміння його світогляду.

Об'єктом дослідження є поетичні збірки Сергія Жадана, а саме: «Вогнепальні й ножові» (2012 р.), «Життя Марії» (2015 р.), «Антенa» (2018 р.), «Список кораблів» (2020 р.) та «Псалом авіації» (2021 р.).

Предметом дослідження є своєрідність художньої інтерпретації біблійних мотивів та образів у поетичній творчості Сергія Жадана.

Для виконання завдань наукової роботи будуть використані такі **методи**: зіставний, структурно-семантичний та концептуальний.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в роботі вперше здійснено повний ґрунтовний аналіз біблійних мотивів та образів у поетичному доробку Сергія Жадана і визначено їх роль у творчій спадщині письменника, а також проаналізовано еволюцію цих мотивів відповідно до творчого періоду поета.

Практичне значення дослідження. Отримані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях рецепцій Біблії в українській літературі, для розробки матеріалів до конференцій, у підготовці до семінарських занять на тему рецепцій Біблії та поетичної творчості Сергія Жадана.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТВОРЧИСТЬ СЕРГІЯ ЖАДАНА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Роль поетичної творчості Сергія Жадана в сучасному українському літературному процесі.

Сергій Жадан – один з найбільш обговорюваних творчих діячів в українській культурі. Поет народився в українській родині у містечку Старобільськ Луганської області в сім'ї, яка розмовляла суржиком. У дитинстві поет любив багато читати, цим він значно відрізнявся від своїх однокласників, одним з улюблених творів була книга Всеволода Нестайка «Гореадори з Васюківки», проте, читати різноманітну літературу йому не зовсім вдавалось через тогочасний дефіцит літератури [53]. В одному зі своїх інтерв'ю Жадан згадує, що вважав себе поетом ще з сімнадцяти років, а написати свій перший вірш наважився ще у доволі ранньому віці, коли навчався у третьому класі. «Я не пам'ятаю, що мене спонукало написати перший вірш. Я був у третьому класі й одразу взявся за написання поетичного циклу. Чому пишуть вірші? Тому що є бажання їх написати, а вже потім ти собі вигадуєш якісь поштовхи, імпульси, історії... Відчуття, що я стану письменником, у мене не було, але мені завжди подобалося писати» [62]. Вперше поезію Сергія Жадана опублікували в Рівненському дитячому журналі під назвою «Соняшник».

У 90-х роках митець вступив до Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди та переїхав у Харків. Перші роки свого життя у Харкові поет розмовляв російською, власне більшість оточення митця теж розмовляло російською та часто цькували людей, які говорили українською, проте, вже через кілька років після переїзду Сергій Жадан зрозумів, що українська мова набагато ближча для нього та й писати приємніше для нього українською. Саме у дев'яностих роках за поетом закріпилась популярність. У той час видавати власні поетичні збірки було

надзвичайно важко, проте, саме тоді йому вдалося видати свої перші поетичні збірки, які дарували йому успіх («Рожевий дегенерат», «НЕП», «Генерал Юда», «Цитатник: Вірші для коханок і коханців», «Пепсі»). Після закінчення університету письменник вступив до аспірантури, а у 2000-му році став віце-президентом Асоціації українських письменників. Сергій Жадан пропрацював викладачем лише чотири роки, про свою викладацьку діяльність поет згадує так: «Та я себе невпевнено там почував.. Не моє це зовсім, я закрита людина, а кожного разу відкриватись перед студентами. Якось важко було. Я звик, якщо щось робиш, то робити це щиро, відкрито, а студенти цим користувались, не ходили на лекції, не вчили, або приходили з книжками, просили автографи, приходили на "творчі вечори", а потім починали на цьому спекулювати» [53].

Не менш важливим етапом становлення та формування Сергій Жадана як поета та письменника стала його участь у популярному на той час літературному угрупованні «Червона фіра». Ця літературна корпорація була створена у Харкові в 1991 році та крім самого Сергія Жадана налічувала ще двох поетів – Ігоря Пилипчука та Ростислава Мельникова. Як згадував Сергій Жадан в одному зі своїх інтерв'ю, тоді, далекого 1992 року, відчувалася звичайна потреба наявності нормальної поезії. Актуальних і, на думку письменника, адекватних віршів йому бракувало. Тож аби не залишитись у літературному андеграунді, Сергій зі своїми друзями з педагогічного університету починають робити різноманітні вечори і всілякі акції, які потім і закріпились під дахом «Червоної Фіри» [68]. Члени угруповання пропагують ідею «деконструкції мистецтва», пишуть провокативні іронічні та епатажні вірші та загалом творять у постмодерному дискурсі 90-х років 20 століття.

Поети заявляли, що центральною концепцією літературного угруповання «Червона фіра» став неофутуризм. Сам Сергій Жадан захоплювався українським футуристом Михайлем Семенком та захистив дисертацію, присвячену українському футуризму під назвою «Філософсько-естетичні погляди Михайля Семенка». Багато літературознавців акцентують увагу на тому, що творчість Михайля Семенка значно вплинула на творчість Сергія

Жадана, проте, сам поет це заперечує: «Я люблю одних поетів, а навчався в інших. Мої улюблені поети, на моє переконання, на мене як на поета жодним чином не вплинули. Той-таки Семенко, скажімо, або російські футуристи, які для мене були дуже важливими ... Звісно, вплинули вісімдесятники. Це були живі поети, які писали в один з тобою час і які натоді справді були "на хвилі" – тоді вийшли, мабуть, найкращі їхні книжки – Василя Герасим'юка, Віктора Неборака, Ігоря Римарука, Юрія Андруховича, Івана Малковича, Олександра Ірванця. Саме вони багато в чому визначали те, що ми, молодші, починали писати» [62].

Творчість молодого покоління дев'яностодесятників значно відрізнялась від творчості класиків та класичного розуміння мистецтва загалом, «висока» культура більше не відігравала важливої ролі. Це покоління синтезує у собі як модерні, так і постмодерні риси, зокрема, використання міфопоетики, інтертекстуальності, розуміння світу як «хаосу», часто використовує гру чужими текстами та образами, децентрацію тощо. Дослідник Володимир Кажан зазначає: «Покоління 90-х - це перше покоління українських митців, яке опинилося поза грою, утворивши, таким чином, справжній маргінальний дискурс. Якщо про хронологічні рямці, то початок цього покоління треба шукати в часі появи купонів та зникнення безкоштовної нафти та газу. Натомість - свобода. Це покоління якось відразу опинилося поза звичайними для українських письменників правилами» [33].

Думки літературознавців та дослідників щодо приналежності дев'яностодесятників, а саме Сергія Жадана до течії постмодернізму розходяться. Постмодернізм – це насамперед стан свідомості, який сформувався у постіндустріальному суспільстві через кризу раціонально обґрунтованих морально-етичних цінностей і репрезентує іронічну реакцію людини на навколишній світ. Тобто слід вважати постмодернізм не стилем, а радше процесом одночасного руйнування та утворення в межах культурних та мистецьких традицій.

Літературознавець Петро Білоус у своєму посібнику «Вступ до літературознавства» визначає такі чинники, що формують естетику постмодернізму:

1) поєднання різних стилів, перейнятих від символічно-алегоричного, барокового, сентиментального, романтичного, натуралістичного, модерністичного письма;

2) іронічність, пародійність, травестування, які виражають деструктивний погляд на усталені форми життя й світоглядні стереотипи, передають ставлення до дійсності, у якій вбачається багато абсурду;

3) алюзії на мотиви, образи, сюжети міфологічного, біблійного, середньовічного й новочасного минулого, які використовуються як варіації на давні теми, але в їх сучасному освітленні й трактуванні;

4) ігровий стиль, що пронизує тексти постмодерністів, для яких слово є не тільки засобом вираження змісту, скільки новим способом поетичного мовлення, спрямованого тільки до елітарного читача;

5) втрата звичної комунікаційної функції: постмодерний текст слугує засобом дії, впливу на читача-слухача, синтезуючи сучасні досягнення масової культури [7, с. 293].

Український літературний постмодернізм виник наприкінці 80-х років ХХ ст. під впливом досвіду західноєвропейських та американських літературних діячів, також на виникнення постмодернізму вплинула актуалізація «недоосмисленого» у ХХ ст. модернізму. Дослідник Павло Білоус також визначає таку передумову зародження українського постмодернізму: «Ще одна важлива підстава його появи – постколоніальна дійсність і переосмислення багатьох життєвих цінностей, що у нових умовах втратили своє значення, на місце яких прийшли розгубленість, непевність, зневіра, розчарування, повсякденний абсурд, морально-етичний хаос і втрата художніх орієнтирів» [7, с. 296].

Молоде покоління 1990-х переживало період відбудови, період становлення незалежної української держави після довгих років тероризму з

боку Радянського Союзу, це був доволі кризовий період. Саме ці передумови ведуть до виникнення культури українського постмодернізму. До прикладу, покоління шестидесятників в своїх творах захоплювалось метафорою «дому», натомість український постмодернізм 1990-х років намагається відділити себе від цієї категорії, тому для нього є характерним мотив «бездомності» та інфантильні настрої.

Досліджуючи феномен постмодернізму, дослідниця Тамара Гундорова так описує явище «бездомності» у творчості Сергія Жадана: «Автор переживає цей час як період безбатьківства, коли недовіра, ресинтемент щодо минулого, яке виявилось абсолютно безвартісним, продукує в підлітків агресію та зневагу до батьків. Можливо, найвиразнішою метафорою, яку запропонував Жадан, можна вважати бездомність. Бездомність – це й безкінечні мандри, і втрата довіри до світу дорослих, у яких водночас із перебудовою проявилась і власна некоріненість у буття. Звідси народжувався панк – культура інфантильних дорослих чоловіків, які граються в дитячі ігри» [18, с. 167].

У творчості Сергія Жадана ми можемо побачити такі ознаки постмодернізму:

- 1) Оповідь у стилі гри;
- 2) Репрезентація реального життя як театру абсурду, суцільного хаосу;
- 3) Пародійність та іронічність;
- 4) Використання міфологічних та античних образів;
- 5) Одночасне використання різних стилів оповіді;

Попри те, що багато літературознавців, дослідників та літературних критиків вважають Сергія Жадана постмодерністом, сам поет різко заперечує свою приналежність до постмодерну, на презентації власної поетичної збірки «Список кораблів» він висловився про це так: «Дорогі вчителі української мови і літератури, будь ласка, за жодних обставин не зараховуйте те, що я пишу, до постмодернізму. Я розумію, що вам прислали це в методичках, але це дурниця. Ви просто вводите в оману своїх учнів. Те, що я пишу, не має жодного стосунку

до постмодернізму. Це стереотип» [57]. Проте, сам Сергій Жадан поки не співставляє свою творчість ні з яким іншим літературним напрямом.

До прикладу, мовознавець Віталій Кононенко, дослідивши лінгвопоетику Сергія Жадана теж дійшов висновку, що у творчості письменника простежуються риси постмодерну. «У лінгвопоетичному вимірі Жаданові тексти претендують на словесний епатаж; така вседозволеність стає свого роду візитною карткою постмодерністського дискурсу. Йдеться про свідомо зважене порушення смислових зв'язків, необмежене втручання в текстову стабільність, докорінні значеннєві відхилення, що мають забезпечувати потужний мовно-естетичний ефект. Численні зрушення, переплетення, накладання смислів стають ледве не визначальною рисою постмодерністського художнього дискурсу» [35].

Тамара Гундорова вважає, що у творах Сергія Жадана простежуються також ознаки авангарду та неоавангарду: «Авангардист реагує, протиставляє й утопічно фантазує. Натомість постмодерніст запрошує у свою віртуальну країну – «внутрішню Монголію», де йому буває комфортно та з якої він не хоче пробуджуватися. Поєднуючи авангард і постмодерн, Жадан творить свою візію постчорнобильського тексту» [18, с. 176].

Вбачає риси авангардизму у творчості Сергія Жадана також дослідниця Ольга Шаф, перш за все вона вбачає спільні риси між творчістю Сергія Жадана та Михайля Семенка. Урбаністичні реалії у віршах сучасного українського поета (подібно до ранньої лірики Михайля Семенка) виконують здебільшого функцію ситуативного тла [70, с. 412].

Дещо відмінною є думка літературознавця Володимира Кажана: «Соціальній ангажованості дев'яностики протиставляють небачену до них відвертість почуттів, незрівнянний тон письма. Це не покоління авангардистів, це - покоління традицій, а відтак - не постмодерністське, а неомодерністське. Вони увібрали у себе інтуїтивізм і фройдизм, екзистенціалізм та інші –ізми ХХ століття» [33].

Твори Сергія Жадана завжди відображають його особливий стиль писання, це можна помітити у всьому – як в лексиці, так і в художніх засобах, які використовує поет. Митець так говорить про свою поезію: «Для мене поезія – це, перш за все, гра в якісь інтерпретації і наслідування. Мені страшенно цікаво вести постійний діалог з віршами, які я люблю. Тому здебільшого мої тексти – це відбитки чи перемальовки того, що було написано раніше» [62].

На думку поета, у письменника є лише одне завдання – наглядати та спостерігати за життям свого народу тут і зараз, аби потім відобразити це у літературі та передати нащадкам.

Літературознавиця Лариса Березовчук захоплюється віршами Сергія Жадана та відгукується про них так: «Навіть у першому прочитанні вірші Сергія Жадана вражають не технічною досконалістю, незаперечним новаторством чи своєрідністю поетики. В цьому плані доскіпливе літературознавче око може багато дечого закинути поетові. Дивує інше – перш за все, якась глибока, непереборна внутрішня сила у вираженні почуттів, притаманна його творчості, та гідна подиву органічна поетичного слова у вірші – невимушеному, природному, розкуто-сучасному» [4, с. 27].

Класичні літературні традиції не зовсім співмірні з творчістю Сергія Жадана, адже вона є доволі специфічною, поет часто використовує обценну та «нелітературну» лексику у своїх творах, проте, цим самим митець урізноманітнює своє писання, робить його більш стилістично забарвленим та наповнює емоційністю. Сам Сергій Жадан у своїх інтерв'ю неодноразово наголошував, що любить мат та захоплюється ним, адже це важливий елемент живого мовлення простого українського народу, а поділ лексики на нормативну та нецензурну не поділяє: «українській літературі потрібна не цензура, їй потрібна відповідальність. Це те чого немає, і чого бракує» [53].

Ми вже зазначали те, що популярність автора почала набирати розмаху ще у дев'яностих, впродовж більше, ніж тридцяти років його твори полюбляє все молодша та більш різноманітна аудиторія, серед шанувальників творчості Сергія Жадана ми можемо побачити людей віком від 18-ти до 60-ти років,

проте, незнайомий пересічний читач не завжди може сповна зрозуміти та інтерпретувати його тексти, часто вірші та проза митця може видатись незрозумілою, дивною, хаотичною чи навіть абсурдною, позбавленою будь-якого сенсу. Літературні критики, дослідники та літературознавці (Тамара Гундорова, Ольга Шаф, Лариса Березовчук, Олег Коцарєв, Іван Дзюба, Анна Біла, Микола Сулима, Володимир Кажан, Надія Гаврилук, Мар'яна Кіяновська, Олег Соловей та інші) навпаки ж справедливо вбачають у творчості Сергія Жадана величезний потенціал та у цьому знаходять багато матеріалу для своїх досліджень, у яких вони намагаються зрозуміти та пояснити читачам ідеї автора, задуми та символізм його творів, відкривають для себе нові стилі написання і дивляться на ці твори з різних сторін.

Цікаво висловився про Сергія Жадана літературознавець Олег Соловей, у своїй статті під назвою «Солодкий привид Жадана» він зазначає: «Утома від Жадана - це чи не єдине, що нам не загрожує. Це навіть клясик Загребельний зрозумів. В українській літературі вже існує - без перебільшення - доба Жадана. Як довго вона триватиме - залежить лише від нього. Хоча і від нас також. Між його молодістю початку 90-х і зрілістю середини 2000-х - лише якихось десять-дванадцять років. Однак це насправду ціла доба в історії найновішої (постколоніальної) історії української літератури. Ця історія пишеться просто на наших очах. Зокрема, і Жаданом. І присутність його в цьому процесі є насправду ваговою, хоча до кінця і не з'ясованою» [60].

Анна Біла, досліджуючи поезію Сергія Жадана, висловила думку щодо попередніх досліджень поетики автора, вона вбачає певну проблему у тому, що досі більшість літературознавців намагаються порівняти творчість поета з творчістю його «попередників», знайти аналогії з добре вивченим літературним матеріалом для того, щоб сповна оцінити вірші Сергія Жадана. «Сергій Жадан, власне жаданівська поезія, — явище не те що не вивчене, а навіть змістово не окреслене (існує уявлення про «належний» віковий ценз митця, за порогом якого — досліди, аналіз творчості тощо). Очевидно, саме тому рецензенти

застосовують до цих поезій метод зіставлення від супротивного, заганняючи їх авторів у тісну купіль «попередників», «наставників» і «наступників» [6].

Мар'яна Кіяновська дотримується дещо відмінного погляду щодо вивчення творчості Сергія Жадана, літературознавиця припускається думки, що багато написаного Жаданом ми вже вбачали у писаннях інших українських авторів, проте, дослідниця захоплюється поезією митця і вважає що у ній є щось «добре, витримане і якесь, я б сказала, дуже рідне».

Дослідник Ярослав Голобородько теж вважає феномен творчості Жадана явищем досі не вивченим та не осмисленим і таким, зокрема, що руйнує усі традиційні канони літератури. Вивчаючи творчість письменника у своїй статті «Саундтреки свідомості. Стиль Сергія Жадана» Голобородько дійшов до такого висновку: «Як іще раз потверджує актуальна українська поезія, проза, есеїстика, драматургія, усі норми / закони / канони умовні, особливо й насамперед у літературі, передовсім найновітнішій. Також усі канони нагадують, що за власною природою вони провокативні, позаяк рано чи пізно передбачають своє подолання. Інакше кажучи, спочатку ті, хто дотичні до ніші літератури, учаться писати тексти, а згодом намагаються забути, як прийнято їх писати. І це теж є безперечним складником і чинником мистецтва» [13, с.66].

Можемо зробити висновок про те, що літературознавці, дослідники та літературні критики починаючи з 1990-х років і до сьогодні високо цінують та вбачають потребу у дослідженні поетичного доробка Сергія Жадана. Не оминають письменника популярністю та схвальними відгуками також пересічні читаті та продовжують поширювати його твори, адже кожен читач відкриває у них свої смисли, вбачає та знаходить щось важливе особисто для себе, намагається прочитати символи та образи, подані автором через особисте світосприйняття. Поезія Сергія Жадана стала явищем досі унікальним та повною мірою не вивченим для сучасної української літератури. Протягом усіх років своєї творчості поет постійно знаходиться у пошуку нового, він намагається бути зрозумілим та цікавим для усіх читачів, а тому виборює все більшу популярність. Сьогодні Сергій Жадан не просто письменник, він – культовий

письменник, адже зробив величезний внесок у розвиток не тільки української літератури, а й української культури загалом, не менш важливим є його визнання в інших країнах, бо тепер за його діяльністю спостерігає не тільки вся Україна, а й Німеччина, Польща та інші країни Європи.

1.2. Біблійні мотиви в українській літературі.

Перш за все, нам слід розглянути та зрозуміти таке важливе та складне поняття, як «мотив», адже над цим досі роздумують та дискутують багато літературознавців. Поняття «мотив» має велике значення не тільки для літератури, а й для музики, психології та філософії. Впродовж всієї історії літературознавства поняття «мотив» трактували та розуміли по-різному, тому зараз маємо потребу в аналізі різних поглядів та трактувань цього поняття світовими дослідниками.

У літературу це поняття ввів Йоганн Вольфганг фон Гете, а сам Гете перейняв це поняття з музики, а саме з «Музичного словника» Себастьяна де Броссара.

Історія вивчення мотиву сягає часів античності. Визначаючи сутність трагедії, Арістотель у своїй «Поетиці» називає основним її складником міф, згодом у латинському перекладі праці з'являється слово «фабула», однак це ще не мотив, хоча мова йде про неподільну смислову одиницю, яка складає основу сюжету. Грецький еквівалент латинського *motivus – kinetikos* використовувався у середньовічній філософії для позначення «приводу», «рушійної сили» якоїсь дії. У XVII столітті представники класицизму Нікола Буало і П'єр Корнель ввели поняття «сюжет», що поклало початок й виокремленню мотиву, оскільки мандрівні сюжети є виявом мотивів у літературі. У XVIII столітті поняттям «мотив» по суті оперував Готгольд Ефраїм Лессінг при зіставленні французької та англійської драми. Брати Якоб і Вільгельм Грімм збирали каталог сюжетних мотивів, тобто повторювальні тематичні «вузли», відшукуючи для усної народної творчості різних народів єдиний праміф. Численні варіанти мотивів

аналізували Людвіг Улланд, Карл Мюлленгоф у своїх дослідженнях німецького фольклору [37, с. 3].

Як ми вже зазначили, поняття «мотив» дослідники трактують по-різному, наприклад, Фрідріх Гундольф та Оскар Вальцель розуміли мотив як матеріальну проблему художнього твору, Вільгельм Кайзер розглядав мотив як ситуацію, яка численно повторюється у творі, Вільгельм Шерер стверджував, що поняття «мотив» - це найменша частинка матеріальної будови твору, а Зигмунд Фройд взагалі поєднував це поняття з підсвідомим началом літературного героя, яке потім реалізовувалось в його сюжетній ролі.

Проте, вперше ґрунтовно розглянув, вивчав та ввів у термінологію поняття «мотив» російський літературознавець Олександр Веселовський, про це він написав у своїй праці «Поетика сюжетів». Теоретик літератури вважає, що сюжет – це поєднання кількох мотивів, які можуть видозмінюватися, трансформуватися, перепливаючи один в одне. Найпростіші мотиви, як зазначає дослідник, могли виникнути у свідомості первісних людей на підставі їх давніх уявлень та умов їхнього життя. Якщо простежити еволюцію елементарних мотивів, то можна, як пише Олександр Веселовський, побачити їх розвиток і трансформацію у більш складні, розгалужені композиції. А поєднання двох чи більше мотивів, на думку Олександра Веселовського, – це вже є актом творчості [37, с. 5].

Зовсім іншого погляду дотримується дослідник Борис Путілов, ці твердження він представив у двох працях – «Героїчний епос і дійсність» та «Мотив як сюжетоутворчий елемент». Борис Путілов вважає, що мотив входить до складу сюжету, виступає як організована частина сюжетного руху та існує на декількох рівнях і виконує щонайменше чотири функції: семантичну, динамічну, конструктивну і продукуючу.

Дослідник також вважає доцільною таку класифікацію мотивів:

- 1) Мотив-мовлення (діалоги та монологи, окремі репліки; може бути як статичним, так і динамічним);
- 2) Мотив-ситуація (виконує роль експозиції);

- 3) Мотив-дія (окремі одиниці сюжету; закріплюють певні динамічні частини сюжету);
- 4) Мотив-опис;
- 5) Мотив-характеристика; [50, с. 149]

Анатолій Ткаченко у підручнику «Мистецтво слова: вступ до літературознавства так говорить про це поняття: «Мотив, як і загалом художній образ, може бути свіжим, поступово ускладнюватись, набувати нових модуляцій, навіть вичерпуватись, аби, перейшовши через негачію і скепсис, прориватися до нових поколінь неповторним осягненням і переживанням повторюваних істин та емоційних станів [65, с. 173].

Також Анатолій Ткаченко вважає, що поняття мотиву в сучасному літературознавстві повною мірою досі ґрунтовно ще не досліджене, про це він говорить так: «Натомість часто вживають образ, символ; або не розрізняють мотив і тему, відносячи до них, зокрема, вічні – краса і потворність, добро і зло, правда і кривда тощо. Часом виділяють і соціальні, політичні, громадянські мотиви, що по суті теж призводить до їх ототожнення з проблематикою і тематикою творів. Зустрічаються й твердження, що для оповідних і драматичних творів, більш насичених дією, характерними є сюжетні мотиви» [65, с. 173].

Отже, визначивши та достеменно зрозумівши поняття мотив, дослідивши та проаналізувавши різні погляди дослідників та літературознавців на це поняття, тепер можемо подискутувати про біблійні мотиви в українській літературі.

Біблія – книга книг, один з найдавніших та найпопулярніших літературних творів у світі, її тираж налічує близько сорока мільйонів примірників. Достеменно досі невідомо коли світ вперше побачив цю книгу, але окремі дослідники вважають, що писали різні частини Біблії у XII ст. до н.е. — II ст. н.е, проте, точно відомо місце її створення, писали Біблію на трьох континентах – у Європі, Азії та Африці відповідно трьома окремим мовами – грецькою, давньоєврейською та арамейською. Першим перекладачем Біблії став святий Єронім Стридонський, він переклав книгу латинською мовою.

За легендою у цієї книги є кілька десятків авторів, імена яких теж часто простежуються у Біблії, найвідоміші з них - Мойсей (написав перші п'ять книг Старого Завіту); цар Давид; мудрець Соломон; Лука, Матей, Іван та Марко (люди, що написали чотири Євангелія). Цікавим є те, що усі автори книги займали різне соціальне становище, це вказує на ознаки певної рівності у соціумі.

Сама Біблія складається з двох основних частин – Старий Завіт, який налічує п'ятдесят окремих книг та Новий Завіт, що складається з двадцяти семи книг. Найбільш спірною частиною Біблії досі залишається Старий Завіт, адже не всі гілки/напрями християнства визнають усі частини цього розділу, так, наприклад, католицька церква канонізувала лише сорок п'ять книг Старого Завіту, а протестантська церква визнає лише тридцять дев'ять книг Старого Завіту.

Біблію також часто називають Святим Письмом, Одкровенням, або ж Книгою Спасіння, проте, вперше цю книгу назвав Біблією константинопольський патріарх Іоанн Златоуст у IV ст., ця назва швидко поширилась серед християн.

В Україні Біблія поширилась ще до заснування Київської Русі передусім в Криму та тогочасних грецьких колоніях, які базувались на українському Причорномор'ї, адже тоді греки населяли ці землі всілякими вигнанцями суспільства, на кшталт втікачів та дисидентів, серед цих людей було багато християн. В той час Біблія поширювалась саме в перекладі грецькою та латинською мовами, Богослужіння виголошувались грецькою мовою, а проповіді місцеві священнослужителі часто промовляли старослов'янською мовою.

Проте, значного поширення на теренах України, зокрема, на території Київської Русі, Біблія зазнала лише після прийняття християнства у 988 році тодішнім князем Володимиром Великим. Хрещення Київської Русі проходило у Корсуні. Рішення щодо прийняття християнства в той час мало також певне зовнішньополітичне та культурологічне підґрунтя, адже до того часу у

князівстві не було однієї загальноприйнятої релігії, яку б сповідувала основна частина населення, а також хрещення Русі дало поштовх до налагодження тісних військових та політичних зв'язків на міжнародній арені, адже більшість тогочасних держав сповідували саме християнство.

Не менш важливим внеском з боку християнства для Київської Русі було поширення письменства, бо саме тоді на території князівства почали розповсюджувати релігійну літературу, а монастирі поширювати писемну культуру та навчати письменству, почали створювати літописи, працювати над перекладною літературою тощо. Поширення писемної культури також стимулювало появу перших перекладів окремих частин Біблії на давноруську та церковнослов'янські мови.

Перші спроби перекладу Біблії українською мовою почались у 1-ій частині XIX століття, так, наприклад, Маркіян Шашкевич перекладав Євангеліє від Іоана та Євангеліє від Матвія з церковнослов'янської мови на українську, проте, здійснити повний переклад йому вдалось лише одного Євангелія від Іоана. У 1861 році український науковець Пилип Морачевський переклав чотири Євангелія Нового Завіту, проте, Російська імперія дозволила надрукувати цей переклад лише в 1906 році.

Перший повний переклад Біблії українською мовою під назвою «Святе письмово Старого і Нового Завіту» був виданий у 1903 році у Лондоні. Цю фундаментальну працю здійснили Пантелеймон Куліш, Іван Пулюй та Іван Нечуй-Левицький. Проте, вже через чотирнадцять років здійснити другий повний переклад Біблії вирішив міністр освіти тогочасної Української Народної Республіки Іван Огієнко. Науковець працював над перекладом понад двадцять років, він вбачав перед собою два основні завдання: здійснити переклад сучасною українською літературною мовою та передати зміст книги більш точно, максимально наблизивши його до оригіналу при цьому дбаючи про смислову точність багатозначних та складних слів. Біблію, перекладену Іваном Огієнком вдалося надрукувати лише у 1962 році в Лондоні. Третій переклад Біблії здійснив філолог Іван Хоменко, надрукували переклад у 1963 році в Римі.

Отже, з початку періоду прийняття християнства Біблія завжди посідає важливе місце в українській літературі, мистецтві та культурі. Українські письменники, поети, філософи та літературознавці часто звертаються до біблійних сюжетів, щоб урізноманітнити свої твори та надати їм певного особливо сенсу. Авторитетні письменники часто апелювали до Біблії як до найбільш вагової книги у всій історії людства.

Біблія завжди відігравала важливу роль у житті українського народу. Дослідник Тарас Салига у книзі «Слово благовісту. Антологія української релігійної поезії» стверджує: «релігійна література вибудовувала людину, очищала її душу, оздоровлювала її мораль та загартовувала духовну плоть» [58, с. 13]. У XVII — XVIII століттях біблійні мотиви найчастіше звучали у колядках, щедрівках, а також такі поети, як Павло Беринда, Дмитро Туптало та Кирило Транквіліон-Савровецький вводили біблійні образи у вірші великоднього і різдвяного циклів.

Один з найвизначніших українських постатей, мандрівний філософ та богослов Григорій Сковорода у більшій частині своїх творів звертався до біблійних сюжетів. Науковиця та літературознавиця Віра Сулима стверджує, що Григорій Савич не сприймав Святого Письма у буквальному сенсі, а був зачинателем зовсім нової релігійної філософії. Віра Сулима зазначає: «Його богословське трактування сюжетів, мотивів, образів і символів Біблії завжди несло на собі відбиток його непересічної особистості. Як носій гуманістичного світогляду Сковорода-філософ найперше бачив і цінував в Євангелії християнську концепцію вільної особистості, неповторної людської індивідуальності, носія вищого духовного виміру буття» [61, с. 160].

Сковорода завжди усвідомлював себе посланцем Божим, тому сміливо висловлювався про свою релігійну філософію, проте, далеко не всі вважали Григорія Савича богословом, а тому в його сторону часто лунали різного роду протести тих, хто не розумів його нетрадиційне трактування Святого Письма.

В певний період свого життя Григорій Сковорода прагнув викладати християнську етику учням, задля цього він навіть розробив власний курс лекцій

«Вступні двері до християнської добронравності» при Харківському колеґіумі, але церква не змогла досягнути та не визнала вчення філософа і через це відсторонила його від викладання.

Не гребував вивченням Святого Письма також велет української літератури – Тарас Шевченко. Письменник змалечку захоплювався Біблією, адже виріс у християнській родині, де прославлення Бога було обов'язковою умовою життя. У своїх щоденниках митець неодноразово згадував про те, що читає Святе Письмо повсякчас у скрутні часи, а в період заслання на Соловках Біблія стала для нього чи не єдиною книгою, яка наповнювала його силою, наснагою та допомагала справлятися з важкими обставинами.

Одним з найвідоміших творів Тараса Шевченка, у якому міститься багато біблійних мотивів та образів, є поетичний цикл віршів під назвою «Давидові псалми», написаний у грудні 1845 року. В роки життя поета перекладу Псалтиря на українську ще не було, тому люди часто використовували церковнослов'янський переклад, який до того ж використовували і в церквах, тому Шевченко дібрав 10 псалмів на свій розсуд та осмілився переспівати їх українською. Юрій Барабаш у своїй статті ««Давидові псалми» Тараса Шевченка як поетичний «текст»» роздумує над питанням відбору псалмів так: «Процес переспіву – не механічне відтворення, у ньому вже від самого початку активним чинником виступає авторська воля, що оприявнюється у мотивованому доборі компонентів (псалмів-першотворів) – саме цих, а не інших, і це, річ ясна, надає процесові усвідомленого, цілеспрямованого характеру». Також дослідник звертає увагу на те, що Тарас Шевченко не йде найлегшим шляхом добору – не обирає перші десять псалмів, а свідомо перечитує й аналізує від 1-го до 149-го псалмів, та обирає десять на його думку найбільш релевантних текстів [3, с. 4]. Дослідниця Галина Грибан вважає, що «Давидові псалми» - це гімн Богові, написаний Шевченком, адже цим твором він «утверджує рівність перед Богом кожної людини, незалежно від соціального становища, і справедливість Божого суду», Тарас Шевченко жахається та дивується сваволі та злу, що панують у всьому світі [16, с. 37].

Тісно переплітаються біблійні мотиви з сюжетною лінією також у поемі Тараса Шевченка «Кавказ». У цьому творі автор різко засуджує дії церкви тоталітарної російської імперії, він не вбачає у цій структурі нічого справді пов'язаного з Богом, адже ця релігійна інституція пропагує жорстокість та підтримує загарницьку політику кривавої імперії. Проте, у поемі Шевченко також неодноразово звертається до образу Ісуса Христа, адже вважає, що жертва Спасителя не повністю оцінена людством.

Літературознавиця Галина Грибан у своїй статті «Біблійні мотиви і пророцтво майбутнього у творчості Тараса Шевченка» говорить про те, що поет постійно звертається до Бога з усією любов'ю, часто закликає молитись йому: «Поет постійно звертався до Бога, і у своїх віршах надто часто вживає такі вирази: «Сй-Богу, заплачу» («Невольник»), «Сй-Богу, не лаю» («Марина»), «Сй же Богу» («Сон»). У ранніх творах поет використовує загальноживані в народному мовленні риторичні звертання до Бога та вислови: «Боже, ти мій Боже!», «О Боже мій милий! Пошли ж ти їй долю...», «О Боже милий! Така Твоя доля...» («Причинна»), «Нехай тебе Бог прощає...», «Прийми, Боже, мою душу...» («Катерина»), «Спитай Бога, чи діжду я...» («Тополя»), «Голосна та правда, як Господа слово» («До Основ'яненка») та ін. [16, с. 40].

Часто звертався до біблійних мотивів та образів також видатний науковець Іван Франко. В одному з його найпопулярніших творів поемі «Смерть Каїна» автор переосмислює традиційну біблійну легенду про Каїна та Авеля та зображує для нас цікавий вектор цієї історії. Іван Франко за допомогою епізодів з роздумами ліричного героя вирішує для себе та своїх читачів екзистенційне питання про людське щастя та про майбутнє людства. Віра Сулима про це явище говорить так: «Використовуючи матеріал Книги Буття, історію Авеля й Каїна, Франко бачить вирішення важливих і складних філософських питань через головну заповідь Нового Заповіту, через заповідь любові, принесену людям Ісусом Христом» [61, с. 241].

Не менш відомою поемою Івана Франка, у яку вміщений сюжет з Біблії, є поема «Мойсей», у ній ми бачимо пророка Мойсея саме тоді, коли знесилені

подорожжю люди починають нарікати на обставини, в яких вони опинились та на певні труднощі пов'язані з цим, коли народ почав сумувати за своєю колишньою домівкою та минулим життям. Зіткнувшись з такою ситуацією, пророк залишає заморений народ та іде в пустелю, проте, тут герой зіткнувся з новими труднощами – на самоті до нього підкрадається підступний демон – змія Азazel. Демон намагається зіштовхнути Мойсея з праведного шляху, а тому розповідає про жахливе майбутнє ізраїльського народу, про криваві війни, що їх чекають. Віра Сулима зазначає, що Іван Франко, пишучи поему Мойсей та переосмислюючи давню біблійну легенду, хотів показати нам вічний сюжет про пошук нової домівки вигнаними народами та традиційну модель стосунків між пророком-поводирем та народом: «Описуючи ту модель, поет прагнув осмислити і збагнути власні поривання і сумніви в пошуках істини і правди. Вустами Мойсея Франко промовляв до українського народу» [61, с. 248].

Використання біблійних мотивів у творчості Івана Франка стала прикладом для не менш важливої персони в українській літературі – Лесі Українки. Вже багато написано про те, як ця жінка ставилась до Святого Письма, Віра Сулима у своїй праці «Біблія та українська література» так описує стосунки письменниці зі Святою Книгою: «Леся Українка ставилась до Біблії лише як до джерела образів і сюжетів, і сюжети чужої історії переосмислювалися нею в комплексі проблем сучасної дійсності» [61, с. 252].

Варто зауважити, що Леся Українка теж часто зверталась у своїх творах до образу Мойсея, через рік після друку Франкової поеми «Мойсей» письменниця написала власний вірш під назвою «Пророк», трохи згодом вона пише ще один вірш за цими мотивами – «Народ пророкові». Для Лесі Українки мотив народного поводиря був дуже важливим, адже письменниця завжди переймалась темою народної самосвідості і вірила в те, що гідний пророк здатен підштовхнути народ на боротьбу за свою волю та повести шляхом до омріяної цілі.

Часто за певними біблійними образами у своїх творах Леся Українка «приховувала» цілком реальні імена знаменитих на той час людей, а також

реальні події, що відбувались протягом XIX – XX століття. Віра Сулима описує це так: «Ці алегорії дають змогу автору асоціативно переосмислити не лише історико-соціальні явища, а й подати власну оцінку багатьох актуальних релігійно-філософських та морально-етичних проблем, реалізувати власні світоглядні переконання» [61, с. 254].

Незважаючи на те, що Леся Українка часто звертається до біблійних сюжетів у своїх творах, часто переосмислює філософію християнського віросповідання, письменниця зовсім не була прихильницею релігії християнства, Святе Письмо для неї перш за все – це художній та філософський твір і нічого більше. Хоч Леся Українка часто ставила неймовірний подвиг Христа для себе в приклад, тому що ця боротьба нагадувала їй власну боротьбу, боротьбу зі своєю тяжкою хворобою, жінка не стала палкою прихильницею християнства.

XX століття стало зовсім іншим у відношенні народних мас до інституту церкви, адже з приходом білошовицької влади на теренах України все значно змінилось, радянська ідеологія пропагувала атеїзм, знищувала церкви, палила релігійну літературу, а священників та їх сім'ї загарбники вивозили на довічне ув'язнення в концтаборах. У своїй праці «Біблія та українська література» Віра Сулима озвучує свою думку щодо цього: «На місці викоріненого християнського віровчення нова влада насаджувала нову віру – віру у вічну матерію, в комуністичний «рай» на землі, що мав бути побудований під орудою комуністичної партії» [61, с. 271-272]. Більшовики примусово долучали до цієї «роботи» всі верстви населення – від членів комуністичної партії до звичайних вихователів у дитсадку, найгірше те, що працівники культури та різного виду митці теж повинні були долучатись до «переналаштовування» народу на атеїстичний лад.

Незважаючи на такі серйозні перешкоди, письменники та поети всерівно продовжували звертатись до Біблії, як до однієї з найавторитетніших книг, та почерпували її сюжети для написання власних творів. До прикладу, біблійні мотиви часто можна помітити у поезії початку– середини XX століття, зокрема,

у навчальному посібнику «Біблія та українська література» можемо прочитати цілу антологію біблійної поезії ХХ століття, авторка підручника Віра Сулима так висловлюється про цю поезію: «Поезії Грицька Чупринки, Зореслава, Олега Ольжича, Богдана-Ігоря Антонича, Юрія Клена, Петра Карманського, Богдана Лепкого, Миколи Зерова, Павла Тичини, написані на теми Різдва Христового, Богоматері, Голгофи, Воскресіння, промовисто засвідчують невивиснений інтерес українських авторів до євангельської концепції живого Бога і спасіння людей через жертву Ісуса Христа» [61, с. 273].

Одним з найяскравіших поетів 2-ої половини ХХ століття був Дмитро Павличко, митець через свою творчість доволі неоднозначно висловлював своє ставлення до Біблії та до християнства загалом, хоча сам був вихований у християнській родині. Вже у першій своїй збірці «Любов і ненависть» Дмитро Павличко зазначає, що «зненавидів вигадку про Бога», та це не єдина згадка про негативне ставлення до концепції віри. У поезіях митця часто можна прочитати різні нарікання на священників, на їхню нечестивість, грішність та жадобу до людських грошей.

Отже, ми можемо побачити, що українські письменники та поети повсякчас звертались до біблійних сюжетів, аби наповнити свої твори новими важливими сенсами. Від періоду хрещення Київської Русі до сучасності біблійна тематика не втрачає популярності та завжди є актуальним джерелом збагачення світогляду усіх верств населення, саме тому в українській літературі існує велике різноманіття творчих робіт, що репрезентують нам різні бачення Святого Письма.

Висновки до розділу 1

Сергій Жадан – один з найпопулярніших поетів сьогодення. Активний початок його творчості припав на доволі складний період становлення української держави – на дев'яності роки минулого століття. Свою популярність митець здобув тоді, коли переїхав до Харкова та разом з іншими поетами долучився до створення літературного угруповання під назвою «Червона фіра». В той час вийшли його перші поетичні збірки «Цитатник:

вірші для коханок і коханців», «Пепсі», «Генерал Юда», які здобули для автора перших прихильників.

Літературознавці досі сперечаються про те, до якого літературного напрямку належить творчість Сергія Жадана. До прикладу, Тамара Гундорова вважає його авангадистом, Віталій Кононенко – постмодерністом, а Володимир Кажан – неомодерністом, сам митець заперечує ці твердження та не відносить свою творчість до жодного з літературних напрямків.

Багато дослідників захоплюються творами поета та вбачають в них щось досі не вивчене та нове для української літератури, саме тому дослідження літературного доробку Сергія Жадана досі залишається актуальним.

Біблія – одна з найважливіших книг сьогодення, за натхненням до неї повсякчас звертаються науковці, філософи та митці. На території України перші переклади Біблії з'явилися ще у 1-ій половині XIX століття, проте, повний переклад книги українською, який виконали Іван Пулюй, Пантелеймон Куліш та Іван Нечуй-Левицький, був виданий у Лондоні в 1903 році.

Українські письменники завжди масово звертались до біблійних сюжетів для написання своїх творів. Одним з перших поціновувачів Біблії на теренах України був філософ Григорій Сковорода, він став зачинателем нової релігійної філософії. Святим Письмом також захоплювався Тарас Шевченко, найяскравіше біблійні мотиви представлені у його творах під назвою «Кавказ» та «Давидові псалми». Іван Франко теж використовував біблійні сюжети для написання своїх творів та переосмислював їх в новому ключі, одна з його найвідоміших поем – поема «Мойсей». Надихнувшись поемою Франка, Леся Українка також використала ту саму історію з Біблії та написала твір під назвою «Пророк». Можна навести ще багато подібних прикладів, але з написаного нами вже можна зрозуміти те, що біблійна тематика ніколи не втрачає актуальності в українській літературі.

РОЗДІЛ 2

БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ У ПОЕТИЧНИХ ЗБІРКАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ВОГНЕПАЛЬНІ Й НОЖОВІ» ТА «ЖИТТЯ МАРІЇ»

2.1. Образ Богородиці, як центральний образ збірки Сергія Жадана «Життя Марії».

Збірка Сергія Жадана «Життя Марії» вийшла друком вперше у 2015 році у видавництві «Meridian Czernowitz», в ній вміщені шістдесят віршів авторства власне Сергія Жадана та двадцять віршів-перекладів Чеслава Мілоша, автор працював над збіркою протягом 2014 року.

Головною темою поетичної збірки стала війна, ймовірно митця сколихнули події російського вторгнення на територію рідної Луганщини у 2014 році. У своїх віршах Сергій Жадан пише про зруйновані міста, загублених людей, скалічені душі постраждалого суспільства, розчарування та страх перед тим, що буде завтра. Ця збірка є своєрідним щоденником почуттів самого автора та усіх тих, хто постраждав від цієї війни. Сам Сергій Жадан в одному зі своїх інтерв'ю для Громадського ТБ так говорить про цю книгу: «Там розміщено багато моментів, коли поезія публіцистична, поезія така-от жорстка зовнішня подієва перетікає в поезію більш ліричну і приватну» [57].

Війна знецінює людські життя, усе матеріальне переходить на другий план, шлях будь-якої людини повністю змінюється, саме про це пише Сергій Жадан, тому настрій віршів у збірці доволі перемінливий, адже автор намагається показати нам увесь спектр людських почуттів у такий непростий час. Дослідниця Марія Реутова у своїй праці «Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії»» зазначає: «Образи та настрої в ньому мінливі, як мінливе й саме життя – особливо у воєнні часи, коли його цінність

максимально знижена, а за збереження ніхто не може поручитися напевно. Відтак, зазначена мінливість визначається тим, що при компонуванні практично всіх поезій збірки Сергій Жадан керується хронологічною послідовністю, поєднуючи в своїх рядках інтимність та мілітаризм, натхнення та відчай» [51, с. 114]. Ліричні герої постають для нас простими «маленькими» людьми, без усіляких прикрас, зі всіма своїми як поганими, так і хорошими рисами.

Крізь всю збірку у віршах можна простежити мотив надії, мотив віри у краще майбутнє, незважаючи на всі ті біди, які спричинила війна. Сергій Жадан доводить нам – поки в душі жевріє вогник надії, а у серці все ще вирують людські емоції, значить, життя продовжується. Ліричні герої збірки «Життя Марії» все ще знаходять сили для продовження боротьби, продовження життя і починають бачити хороше у кожній дрібниці, коли здавалося б сил більше немає.

В поезіях яскраво представлений мотив так званих «біженців» - людей, які були вимушені змінити своє місце проживання через війну. До прикладу, це можна прочитати одразу у рядках першого вміщеного у збірці вірша під назвою «Наші, Маріє, діти ростуть ніби трава»: *«Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава:/ чорні робочі долоні, стрижена голова,/ зранку стоять, неприкаяні, як пірати -/ тимчасові адреса, країна напівжива»*; *«Хай забирає всі їхні книги, сувої, листи,/ хай забирає ромів і виводить їх за мости,/ муфтіїв і рабинів, книжників і провидців -/ хай виводить звідси, якщо має куди їх вести»* [26, с. 8]. Варто зауважити, що у творчості Сергія Жадана часто простежується мотив шляху, дороги, тому у цьому вірші вдало поєднуються образи переселенства та вимушеної дороги «в нікуди».

Збірка починається з прологу – вірш Райнер Марії Рільке, перекладений Сергієм Жаданом, під назвою «Благовіщення». Цікавим є те, що поет назвав власну збірку ідентично зі збіркою Рільке («Життя Марії»). Збірка німецького письменника Райнер Марії Рільке репрезентує нам цикл з п'ятнадцятих віршів,

у яких в художній манері коротко викладено біографічні подробиці життя Пречистої Богородиці з Нового Завіту Біблії.

У вірші «Благовіщення» Райнер Марія Рільке переосмислює один з популярних біблійних сюжетів – явлення Богородиці ангела, який став передвісником «Божественної» вагітності Марії. Проте, погляд німецького автора на цю легенду дещо відрізняється від описуваного в Біблії сюжету, адже у Святому Письмі Богородиця постає перед янголом в смиренному страху та повній покорі, Рільке ж робить акцент на людському єстві Марії, на її земній сутності. Дослідниця Любов Литвин у своїй праці «Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс» висловлює таку думку щодо переосмислення цього сюжету: «Дослідження почуттів Марії переведено в площину тілесності, і цей хід Рільке використаний Жаданом для подальшого розгортання образу в заданому напрямку. Марія стає засобом його переорієнтації з модерного логоцентризму до постмодерного тілоцентризму» [41, с. 368]. Таким чином, бачення образу Богородиці зі сторони Рільке надав йому об'ємності, адже людське життя Марії стало певною прелюдією для виконання Божої місії.

Отже, на вершині поетичної збірки «Життя Марії» Сергій Жадан ставить образ Богородиці, її ще називають Божою матір'ю, Пречистою, Дівою Марією, Владичицею, Мадонною, проте, найпопулярнішим ім'ям є Марія, яке до того ж є одним з найпоширеніших жіночих імен у світі. З давньоєрейської мови Маріам означає «сумна», «покинута» та «бажана». Марія часто символізує певну духовну та тілесну «чистоту», матір, заступницю народів та покровительку усіх жінок та дітей. Цей біблійний образ давно набув популярності як у світовій, так і в українській літературі, адже до нього часто звертались такі відомі особистості як, наприклад, Тарас Шевченко у поемі «Марія», Улас Самчук в однойменному творі, Іван Драч у поемі «Чорнобильська мадонна», Василь Стефаник у новелі «Марія» тощо. Прикметним є те, що кожен автор інтерпретував цей образ крізь призму власного бачення, у кожного письменника Марія утворювала певні власні сенси. Літературознавиця Любов Литвин зазначає: «У процесі літературної

переробки образу руйнується його традиційне семантико-семіотичне коло, що має наслідком втрату його усталеного сприйняття. Разом з тим зберігається значеннєве ядро образу, яке забезпечує його сталість, упізнаваність та здатність до порівняння з уже трансформованим образом» [41, с. 367]. Отже, крізь століття в українській літературі бачення Марії глибоко переосмислювалось та набувало нових значень.

Варто зауважити, що Сергій Жадан також не вперше звертається до образу Богородиці у своїх творах. Так, у збірці поета «Пепсі», яка вийшла друком у 1998 році, поет вводить образ Марії у вірш «Тереза»: «Місця не стане сказати: “Пречиста, зглянься на зимні душі й тіла”» [25, с. 459]. Також у цю поезію Жадан вводить й інші біблійні образи, такі як образ Бога, янгола тощо. В інтерв'ю Сергія Жадана Громадському ТБ поет зазначає, що образ Богородиці – один з його улюблених образів, який автор часто використовує у своїх творах [57].

Яскравим прикладом звернення Сергія Жадана до образу Марії став його цикл віршів «Псалми для автокефальної Богородиці», який ввійшов до збірки поезій «Балади про війну і відбудову». Проте, прочитавши ці вірші, можемо зауважити те, що поет не вводить у ці твори ні псалми, ні біблійних сюжетів пов'язаних з Богородицею. Дослідниця Надія Гаврилук, досліджуючи цикл віршів Сергія Жадана у своїй статті «Літературний псалом: Сергій Жадан» зазначає: «Уже саме слово “автокефальної” в назві циклу вказує на незалежність і самоврядування, натякає на досить значне дистанціювання Сергія Жадана від сакрального тексту» [11, с. 32].

Іншим прикладом використання біблійного образу Марії є цикл віршів Сергія Жадана «Атеїзм» зі збірки «Цитатник». Дослідниця Любов Литвин розглядає один із віршів циклу «Атеїзм» та зазначає: «Вірш № 1 з циклу «Атеїзм» демонструє риси Марії, які не тільки ігнорують конфесійні особливості в тлумаченні цього образу, але й виходять поза межі його сприйняття в Біблії, апокрифічній та класичній українській літературі. Ідеальний образ набуває цілком протилежних ознак» [41, с. 367]. Отже, з цього

можемо зробити висновок про те, що Сергій Жадан наділяє образ Богородиці дещо негативними рисами, наприклад, постійна зневіра, розпач, підозріливе ставлення до людей та ставлення до жертви Ісуса Христа не як до вагомої жерви заради спасіння цілого людства, а як до марної та недооціненої жертвності задля байдужих людей, це ми можемо зрозуміти, прочитавши такі рядки вірша №1 з циклу «Атеїзм»: *«Ти завжди ставилась до цього з підозрою, Маріє»; «І ти просидівши біля нього ніч на дощі і вітрі відчуваєш як твоя шкіра мов засмагою береться іржею зневіри»* [25, с. 437]. Літературознавиця Ольга Шаф у своїй статті «Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність» висловлює таку думку щодо циклу віршів «Атеїзм»: «Загалом зміст циклу «Атеїзм», назва якого вказує на переосмислення (не заперечення!) підвалин християнського світогляду, є аналогом «релігійної анархії», що ґрунтується на реверсії традиційних біблійних образів: Юда не тільки зрадник, а й жертва, Марія – не тільки заступниця, а й месниця» [69].

У 2012 році Сергій Жадан випускає збірку «Вонепальні і ножові», де також звертається до біблійних сюжетів та образів, проте, поет яскраво зображує біблійний образ Богородиці лише у вірші «Білі люди – жорстокі люди». Поет руйнує традиційне сприйняття зовнішності та діяльності Богородиці у своєму вірші, він вводить Марію у зовсім інше середовище, це ми можемо простежити у таких рядках: *«І Матір Божя в зимових гетрах,/ курячи люльку, гріючи нерви,/ палила багаття на площах гетто,/ розігриваючи дешеві консерви»* [25, с. 69]. Дослідниця Любов Литвин зазначає: «Маріїна присутність серед упослідженої спільноти експлуатує символіку всеосяжної й безкорисливості її любові до людей» [41, с. 367].

Варто зауважити, що звернення до образу Марії у більш ранній творчості Сергія Жадана були незначними, автор використовував цей образ не так часто, як, наприклад образ Ісуса Христа, Бога та інших біблійних «персонажів». Найбільшої уваги образу Богородиці поет приділяє при написанні своєї дев'ятої поетичної збірки «Життя Марії». У статті щодо дослідження Марійного

дискурсу у збірці «Життя Марії» літературознавиця Любов Литвин висловлює таку думку щодо мотивів написання Сергієм Жаданом цієї збірки: «Можна припустити, що такий авторський хід був спровокований його екзистенційним світовідчуттям війни, глобальною духовною і соціальною кризою в Україні. Проблема відчуження, тривоги, самотності людини, відчуття розпаду єдиного гомогенного світу, не раз художньо зреалізована Сергієм Жаданом у інший спосіб, цього разу проявляється через образ Марії, яку він робить об'єктом художньої комунікації» [41, с. 367].

Вже у першому вірші збірки «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава...» присутній образ Богородиці не тільки у самій назві вірша, а й у таких рядках: *«А ось твій, Маріє, син говорить дивні слова,/ бачить різні знамення, чинить різні дива,/ стверджує нам уперто, що сила в любові,/ так ніби саме з любові росте трава»* [26, с. 8]. З цих рядків можемо зрозуміти, що поет переосмислює не тільки образ Марії, а й її сина – Ісуса Христа. Тут можна простежити певний конфлікт думок щодо традиційного біблійного вчення, адже народ у вірші Сергія Жадана живе безглузде життя, сповнене зневіри до всього оточуючого, суспільство не розуміє християнської філософії «всепрощення», адже на їх землю прийшли вороги, для яких досі немає покарання: *«З якого дива їх терпить наша земля?/ Чому наші діти, скажи повинні дивитись/ до аусвайсів їхніх – хто вони й звідкіля/ А ось твій син чомусь завжди поміж чужих,/ пояснює їм, із яких важелів і пружин/ складається небо над ними цієї ночі,/ виховує їхніх дітей, сміється до їхніх друзин»* [26, с. 9]. На думку дослідниці Любові Литвин, вірш репрезентує колективну жіночу думку жительок якоїсь «напівживої країни», яка досі наповнена залишками радянської індустрії, а люди у ній досі сповнені пострадянської ідентичності, ймовірно події, вказані у вірші, локалізовані у рідному для поета Харкові або Донбасі. Жінки та діти там зневірені, закомплексовані, роздратовані, злі живуть певними стереотипами та кожного дня проживають одну й ту ж сіру буденність [41, с. 368]. Очевидно таке жахливе життя локальних мешканців акумулюється в певну агресію до ворогів – чужинців, що прийшли на їхню землю та стараються спаскудити їхні

життя, ще більше ненависті жителі сповідують до Ісуса, який намагається проповідувати для ворогів «нове життя» і бачить серед них масове схвалення. Сергій Жадан переосмислює стереотипні якості жінок і натомість «наділяє» їх войовничим характером, здатністю захищати свою сім'ю та свій дім, отже, всередині цих людей борються дві протилежні сутності – жертва та агресор. Протягом всього вірша жінки звертаються до Богородиці, як до матері Ісуса і намагаються зрозуміти та певним чином заперечити вчення Божого сина: *«хай забирається в свою пільму,/ і хай з ним забираються всі ці чужинці,/ всі, хто вірить йому, невідомо чому»* [26, с. 9]. Проте, незважаючи на такий різкий осуд, в серцях людей все ще залишається надія на допомогу пророка, жінки починають усвідомлювати вчення Ісуса та врешті-решт просять Марію: *«хай повернеться згодом, щоб врятувати/ якщо не нас, то хоча би наших дітей»* [26, с. 9]. У цьому вірші Сергій Жадан переосмислює християнські стереотипи щодо Марії-берегині, Марії-заступниці всіх жінок та дітей, а натомість транслює образ Богородиці, як посередницю між Ісусом та знедоленим народом, цим самим Марія виконує надзвичайно важливу функцію – встановлення зв'язку між пророком та його паствою.

Наступне звернення до образу Марії можемо простежити у вірші «А зараз розповім тобі, як зустрічався з дияволом». Цей твір репрезентує нам наповнену надзвичайною емоційністю інтимну розмову ліричного героя з Богородицею. У цій бесіді бачимо розповідь про трагічні випробування людини, яка переживає внутрішню боротьбу з самим дияволом і намагається знайти певне спасіння у зверненні до Марії, адже перемогти у такому виснажливому поєдинку здатна лише сильна духом особа. Саме Богородиці ліричний герой зізнається у всіх своїх гріхах: *«І я, Маріє, розносив спраглим ці передачі,/ ці невагомні згортки, ці конверти гарячі,/ зношував серце під улюбленою футболкою,/ пробивав собі шкіру його циганською голкою»* [26, с. 78], проте, вже у наступних рядках герой розповідає про власне каяття, він вбачає порятунок у зверненнях до своєї «Небесної Матері»: *«Але мене завжди рятувала твоя увага,/ тримала твоєї любові липнева спрага,/ боронили твої дерева, що снігом покрилися,/*

наповнювала теплом родимок твоїх кирилиця» [26, с. 78]. Богородиця постає тут джерелом натхнення до змін та спонукає свого співрозмовника продовжувати боротьбу, допомагає йому знайти сили всередині собі, щоб дати відсіч сатані, Марія має неабиякий вплив на героя вірша: *«Йому ніколи не знати, як ламається голос/ від розмов із тобою, як висихає горло/ від того, що ти мовчиш, як виростають рослини/ й гояться шрами від твоєї слини»* [26, с. 79]. З цього можемо зробити висновок про те, що в цій поезії автор наділяє образ Богородиці рисами духовного ідеалу, вона постає джерелом сили, яке допомагає чинити опір усьому лихому.

У вірші «Вагітність» Сергій Жадан переосмислює один з найпопулярніших біблійних сюжетів – Благовіщення, але у цьому творі описуються події, які відбуваються щойно після усвідомлення Марією того факту, що вона вагітна. Традиційно сім'я Йосипа та Марії є еталоном подружжя та символізує любов, міцну родину і всепрощення, однак, поет дещо змінив усталений біблійний сюжет та переінакшив значення зразкового християнського подружжя. Біблійна легенда розповідає нам про те, як Йосип дізнався про вагітність своєї дружини від ангела та отримав від нього чітку настанову щодо вибору ім'я для первістка – «І вона вродить Сина, ти ж даси Йому йменна Ісус, бо спасе Він людей Своїх від їхніх гріхів». У вірші Сергія Жадана Йосип не знає про те, хто насправді знаходиться в лоні Марії і пара починає обирати ім'я для майбутньої дитини, незважаючи на те, що жінка вже знає про ім'я Ісуса: *«І Марія перебирала вголос жіночі імена,/ знаючи, що насправді/ це буде хлопчик./ А Йосип перебирав імена/ чоловіків/ ще зовсім нічого не знаючи»* [26, с. 98]. Поет вводить біблійне подружжя у звичний нам побут, репрезентує Марію та Йосипа, як звичайну сім'ю, яка чекає народження першої дитини – чоловік питає про час народження, розмірковує над іменами для первістка. Сергій Жадан немовби знецінює священність біблійних героїв та натякає на певну фальшивість щодо зразковості їхньої сім'ї, адже тут присутня певна брехня, замовчування правди, щастя Марії та Йосипа безперечно

ставиться під сумнів. Таким чином, автор намагався показати нам, якими згубними бувають формалізовані та вимушені стосунки.

Зовсім інший образ Марії спостерігаємо у вірші «Слова, якими можна все пояснити, завжди прості...». Сергій Жадан переосмислює питання віри у Бога, сумнівається у її значимості та у тому, чи дійсно віра допомагає усім знедоленим та стражденним людям: *«Стосуються віри, насамперед саме її -/ її стосуються всі вагання твої,/ всі твої сумніви, всі варіанти рятунку./ Життя заслуговує захвату все одно./ Хоча Господь забув про неї давно:/ йому вистачає турбот і не вистачає удачі»* [26, с. 112]. Автор майже впевнений у тому, що не існує ніякої «Вищої сили», немає ніякого божества, яке б охороняло та супроводжувало людину все життя: *«Бог ховається у великому. Бог – це пільма./ Я бачив його. Я говорив йому, що його нема»* [26, с.113], адже життя таке безжальне та жорстоке, людський світ самознищується кожного дня – природні катаклізми, голод, посуха, безкінечні війни, люди втрачають сенс буття, втрачають свою внутрішню віру, проте, в їхніх серцях все ще жевріє той останній вогник надії, вогник віри, саме про це пише Сергій Жадан: *«співайте, вигнанці, про те, що вам все одно,/ про те, що вигнання вас не позбавило віри./ Віра – це те, що тримає тебе в сідлі/ тоді, коли твої шанси такі малі,/ що від тебе нічого не хочуть навіть твої командири»* [26, с. 113]. У цьому творі надзвичайно цікавою постає інтерпретація Марії, адже тут автор вводить її образ у компанію звичайних робітників та презентує нам їх груповий спів: *«Тож співай, Маріє, співай, не став незручних питань»;* *«Співайте, гарпунники, серед моря йдучи на дно,/ співайте, вигнанці, про те, що вам все одно»* [26, с. 113], отже, Сергій Жадан у такий спосіб хоче показати єдність між простим народом та його «Небесною матір'ю». Дослідниця Любов Литвин зазначає: *«Коллективний спів символізує по-долання самотності, дисгармонії, розриву соціальних і духовних зв'язків у людській спільноті»* [41, с. 369].

Останнім вміщеним у збірку «Життя Марії» віршем Сергія Жадана є вірш під назвою «Прифронтове місто напередодні Різдва...», тут теж спостерігаємо образ Богородиці. Центральним мотивом у цій поезії є мотив смерті: *«Плачуть*

за самогубцями та мерцями»; *«А смерть чекає на вулиці, знає, де ми стоїмо,/ вичікує, не поспішає, коментує святе письмо»*; *«А смерть чекає в полі, не заходить у дім,/ І до смерті підходить хлопчик, і говорить: «ходім»* [26, с. 142]. Незважаючи на передвечір радісного християнського свята Різдва люди перебувають у страху смерті, яка повсякчас чигає за кожним, адже за сюжетом народ переживає військові події у прифронтовому містечку, де в будь-яку хвилину людське життя може обірватись через ворожий снаряд. Богородиця знову виступає берегинею людей – вона продовжує співати у колективі зі своїм народом, як і у вірші «Слова, якими можна все пояснити, завжди прості...», цим самим підбадьорюючи знедолене суспільство. Церква тут стає прихистком для усіх, хто бажає продовжувати боротьбу за життя, адже у ній хором співають усі верстви суспільства, Сергій Жадан поділяє народ на три умовні групи: в першій групі знаходиться Марія, сироти та вдівці (*«Марія співає з сиротами та вдівцями»* [26, с. 142]); у другій групі – чоловіки-військові, які протягом всієї історії України захищають свій народ (*«Стоять із псалтирями старійшини й мудреці,/ за ними полковники зі шрамами на лиці,/ писарі, джури, гармаші, піхотинці,/ стають до гурту, але опиняються наодинці,/ запеклі прапороносці, поважні бійці»* [26, с. 142]); третя група складається зі звичайних чоловіків-робітників (селяни, міщани, дяки, лірники, бандуристи, хористи, штрафники і штабісти). Такий хоровий спів за участі усіх людей, незважаючи на їх посади та статки, символізує єдність українського народу у такий непростий час, а участь Марії у цьому дійстві лише підсилює духовну силу такого «ритуалу».

Отже, у поетичній збірці Сергія Жадана «Життя Марії» образ Богородиці набуває нового значення, автор розглядає цей образ з різних сторін і намагається показати нам різнопланову Марію. У віршах поета Богородиця не зовсім залучена у біблійне середовище, натомість у віршах Сергія Жадана вона «втрачає» свою святість та перебуває у земному контексті – у тісному взаємозв'язку із людьми, саме за допомогою цього прийому автор транслює складні та проблемні місця кожної людської земної душі.

2.2. Образи Біблійних героїв у збірці Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові»

Поетична збірка Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові» вперше вийшла друком у Харківському видавництві «Клуб сімейного дозвілля» у 2012 році. До книги увійшли п'ять розділів – «Опій», «Апостоли», «Фляга», «Камені» та «Коментарі», проте, останній розділ містить у собі есеї, а не вірші. Вже сама назва збірки натякає читачам на те, що у збірці вміщені не просто твори, а твори-рани. В одному зі своїх інтерв'ю інформаційному агентству «УНІАН» Сергій Жадан висловлюється про книгу «Вогнепальні й ножові» так: «У цій книжці несподівано багато героїв. А самі вірші виявилися історіями про любов, ніжність, зраду та відданість. А також про героїзм, підступність, запеклість і невблаганність. Тому вона й вийшла ліричною, а персонажі - непереможними. Як і має бути з героями псалмів та вестернів» [53].

Сергій Жадан вже традиційно розглядає Біблію, як книгу натхнення, адже більшість його творчості містить у собі безліч біблійних мотивів, образів та алюзій. Такого ж принципу поет дотримувався при написанні своєї восьмої поетичної збірки «Вогнепальні й ножові», вже в самих назвах деяких розділів книги ми можемо спостерігати певні алюзії до Біблії – «Опій», «Апостоли», а також у назвах деяких віршів, як-от вірші «Єрусалим» та «Ісус у таких випадках воскресав».

Дослідниця Світлана Павленко у своїй праці «Поєднання поезики шансону із біблійною поезикою у збірці Сергія Жадана "Вогнепальні й ножові"» зазначає: «Збірка "Вогнепальні й ножові" яскраво зображує кримінальний світ, низову культуру, що дає підстави говорити про звернення автора до поезики шансону» [45, с. 116]. Цьому можна знайти підтвердження у словах самого Сергія Жадана, адже у своєму інтерв'ю інформаційному агентству «УНІАН» поет зазначає: «"Вогнепальні й ножові" - це збірник біблійних і кримінальних балад, герої яких вперто й послідовно рухаються

темними стежками, маючи наміри будь-що втілити в життя свої мрії та залишити місце злочину» [53].

Шансон у перекладі з французької означає «пісня», або ж «вірш», шансон – це жанр музики, яка виконується здебільшого французькою мовою, проте, у пострадянському просторі слово «шансон» набуло зовсім іншого значення. Валентина Балог, досліджуючи поняття шансону у пострадянському просторі, так ідентифікує це поняття: «Переважна більшість мовленнєвих фактів указує на побутування слова «шансон» у значенні, яке майже не відповідає задекларованому, а здебільшого позначає такі поняття, як «блатна музика», «бардівська пісня», «міський романс» і под.» [2]. Варто зазначити, що шансон набув значної популярності не тільки в російському, а й в українському просторі, саме тому Сергій Жадан вирішив написати про це явище у своїх віршах та цікаво поєднав кримінальний світ з біблійними сюжетами.

У першому вірші «Ми приїхали поночі, рухаючись крізь пітьму...» із розділу «Опій» Сергій Жадан звертається до біблійної легенди про передвечір Різдва, коли увесь світ чекав на народження Ісуса Христа. Поет вводить нових цікавих персонажів в цю історію – у вірші змальовано бійців, які ймовірно захищають Марію від ворогів у пустелі (*«і похмурі бійці грілися коло вогню,/ набиваючи навчено запасні ріжки з калаша»* [24, с. 7]). Митець не називає ім'я Ісуса у творі, проте надає йому прізвисько «малий», ми можемо зрозуміти про кого саме йде мова з таких рядків: *«Всі потоки, Маріє, всі узбережжя морів,/ перестуджені мовби горла малих дітей/.../Твій малий, коли виросте, знатиме всі слова,/ що лише існують, він зможе назвати все»* [24, с. 8]. Згадані бійці, кримінальні авторитети присягаються у вірності майбутньому сину Марії – майбутньому Спасителю та вшановують його певними дарами (*«Там уже лежало золото і килими,/ порцеляна, бронза й купа теплих речей»* [24, с. 9]). Три подарунки для новонародженого Спасителя – ладан, миро та золото поет замінює на зброю: *«Капітан порився у старому мішку/ і поклав до ліжка старий заводський ТТ»* [24, с. 9]. Варто зазначити, що образ Спасителя в інтерпретації поета більше схожий на Бога зі Старого Завіту Біблії, адже саме

ця частина Священної Книги зображує менше милосердності та любові, а люди в ній не прощають своїм ворогам, а частіше за все влаштовують жорстоку й, на їх думку, справедливу помсту. В такий спосіб Сергій Жадан немовби десакралізує Ісуса та його матір, «опускаючи» самого Господа до «земного» бандитського контексту, до найнижчих верств суспільства, надаючи біблійним героям зовсім іншого значення. Таким чином, крізь призму бачення Сергія Жадана «священні» герої стають ближчими до звичайних людей, тим самим поет дещо спрощує намагання людей порозумітись з Богом.

Сергій Жадан пропускає період дорослішання та становлення особистості «малого» і одразу переходить до його дорослої фази, де малий стає лідером однієї з бандитських організацій. «Малий» не асоціює себе зі злом, адже бореться з багатими та недобросовісними людьми, тим самим повертаючи людству частку справедливості, така риса, зокрема, притаманна характеристиці шансону.

Ісус знову постає для читачів в образі кримінального авторитету під прізвиськом «малий» у вірші «Малий сидів так довго, що змінилась Конституція...». У творі змальовано події відбування тюремного строку керівником кримінальної спільноти Малим, незважаючи на те, що прізвисько «малий» у таких колах символізує зазвичай нижчу за рангом людину, яку мало поважають інші учасники спільноти, у баченні Сергія Жадана малий постає лідером та ідейним натхненником банди: *«Тебе там усі чекають, малий, -/ говорили схвильовано, -/ Всі наші, малий, сперечаються,/ яким ти приїдеш потягом»* [24, с. 11]. У вірші присутні чіткі натяки на те, що ліричний герой Малий символізує саме Спасителя: *«Славімо його у місті, що тримається вірою нашою./ Стелімо дорогу йому пальмовим листям і своєю одежею./ Пишімо його ім'я на ворожих будинках чорною сажею»* [24, с. 12], ймовірно такі слова натякають на християнське свято під назвою «Вхід Господній у Єрусалим», святкують цей празник в останню неділю перед Великоднем, за сюжетом з Біблії Ісус у цей день тріумфально в'їхав у Єрусалим на ослі, а люди вітали його та встеляли йому дорогу пальмовим гіллям та власною одежею.

Сергій Жадан немовби ототожнює Спасителя зі звичайним злочинцем, з кримінальним авторитетом, проте, тим самим вивищує його перед іншими людьми, демонструє повагу та послух народу перед Богом, що смиренно чекає повернення Ісуса, адже суспільство свідомо того, що Христос повернеться задля спасіння людства: *«Тепер він нарешті звільнить це місто від різної наволочі./ Тепер він вилікує всі нвші рани, між нас проходячи./ Зцілить усіх тритонів у наших водоймах,/ що помитрають, плаваючи,/ підійме на ноги наших дітей і далеких родичів»* [24, с. 12]. У вірші можемо побачити татування на тілі Малого, які викликають шок, адже на плечі Малого поет прирівнює жакливого диктатора Сталіна та святого Іоана Хрестителя: *«І голова Сталіна над лівим соском,/ мов голова Івана Хрестителя»* [24, с. 11], проте, поєднання непоєднуваного – одна з характерних рис письма Сергія Жадана, у його творах часто можемо зустріти оксюмори, приправлені ексцентричними художніми засобами.

Сергій Жадан також переосмислює біблійний сюжет про зраду Ісуса Христа одним із його учнів – Юдою Іскаріотським. У третьому вірші із розділу «Опій» ймовірно змальовано події Таємної вечері Ісуса з дванадцятьма своїми учнями перед смертю Христа, щоправда тут поет «одягає» апостолів та Божого Сина у стереотипний одяг бандитів та додає їм характерної поведінки: *«Вони сіли за стіл, накритий на всіх,/ покидавши шкiрянки й важкі піджаки./ Відімкнули мобільники, поклавши їх/ біля себе, на стіл, де темніли пляшки»* [24, с. 15]. Поет часто згадує про алкоголь у цьому творі, але на відміну від біблійного сюжету про Таємну Вечерю, Ісус у вірші Жадана розливає своїм учням не тільки вино: *«Наливав по вінця, як самому собі./ І токайські вина, ямайський ром/ відбивали світел вогні голубі»* [24, с. 15]. У вірші простежуються інтимні роздуми ліричного героя – Христос розмірковує про свою місію в житті, про те, чи став він хорошим учителем для своїх учнів, його хвилюють певні сумніви щодо їх вірності, він наче передчуває зраду від «своїх» та починає більш пильно приглядатись до тих, з ким розділяє свою останню вечерю за цим столом і врешті-решт знаходить зрадника. Так Сергій Жадан

характеризує образ Юди Іскаріотського: «...*Наймолодший із них, із рубцем на щоці,/ той, що паленим джином запивав кокаїн,/ нервував за столом, як усі курці,/ що не можуть курити свій нікотин*» [24, с. 16]. Герой та зрадник зрештою все розуміють, але й розуміють також те, що такий розвиток подій неминучий, а, отже, продовжують допивати свої напої, займатись своїми справами та очікують розв'язки – така кінцівка максимально подібна до біблійного сюжету, але Сергій Жадан додав певну неординарність для ліричних образів та урізноманітив їх яскравими художніми деталями.

У вірші «Ти завжди тримав при собі свою втому...» Сергій Жадан натякає своїм читачам на біблійний сюжет про послання Богом десяти заповідей пророкові Мойсею: «*Вночі він виходив на берег з дому/ й дивився, як ніч пливе на Синай*» [24, с. 30], адже саме на горі Синай, на яку міг підніматися лише пророк, до Мойсея зійшов дух Господній і наказав передати Божі заповіді людям. У творі яскраво описано образ Мойсея-втікача, який втомився скидатися по цілому світі, але, незважаючи на все, пророк ще більше загострив своє терпіння та продовжує свою місію: «*Він буде вирощувати терпіння/ і прикладати собі до ран./ Буде збирати на пляжах каміння/ і викидати його в океан*» [24, с. 31]. Сергій Жадан натякає читачам на втому пророка від людської байдужості, егоїстичності та постійних переслідувань від ворогів: «*Він знав, що тут його точно не знайдуть./ Де завгодно, лише не тут./ Можуть винюхувати в повітрі мову, дихання і сліди./ Але всі вони виморочені й нехитрі,/ щоби прийти за ним сюди*» [24, с. 30]. Крізь увесь вірш ми можемо спостерігати мотив дороги, шляху, поет часто користується цим образом у своїх творах, це можемо простежити також, прочитавши кінцівку вірша: «...*Любов формує маршрути наші./ Господь стоїть із нами на пляжі./ Стоїть між сухих, як пісок, арабів./ Виловлює з хвиль дітей і крабів*» [24, с. 31].

У вірші «Білі люди – жорстокі люди» Сергій Жадан розмірковує про мотив емігранства та частково зачіпає тему расизму. В центрі твору – чорношкірі емігранти, які перебувають у постійних роздумах щодо доцільності свого переїзду в іншу країну: «*-Що нас гнало з наших кордонів/ в це мерзле*

світло? Що і для чого?/ Хто нас завів до цих коридорів? -/ тихо запитує чорного чорний» [24, с. 33], очевидно робітники так і не знаходять відповіді на ці запитання. Поет вводить у вірш двох біблійних персонажів – Марію та Ісуса Христа. Богородиця у творі знаходиться на одному рівні з простими робітниками – чорними емігрантами, а її поведінка зовсім не співмірна з поведінкою «Божої матері»: *«І Матір Божя в зимових гетрах,/ курячи люльку, гріючи нерви,/ палила багаття на площах гетто,/ розігріваючи дешеві консерви»* [24, с. 34-35], за допомогою цього Сергій Жадан вкотре намагається десакралізувати Марію, показати її близькість до звичайних людей. Ісус Христос виступає для читачів в образі доброго та люблячого Спасителя: *«Головне – тримай при собі свою віру,/ свою любов і свою упертість./ Спаситель – він не зважає на шкіру, він зважає на солідарність і чесність»* [24, с. 35]. Отже, поет намагається наблизити Бога та його матір до звичайного народу, до людей, які не є ідеальними, які часто піддаються гріховним утіхам, проте, все ще зберігають свою внутрішню віру, а тому заслуговують на прощення та спасіння.

Другий розділ збірки «Вогнепальні й ножові» під назвою «Апостоли» розпочинається з поезії під назвою «Єрусалим», в сюжет якої Сергій Жадан вводить відому біблійну постать – пророка Єзекіїля, проте, у вірші він зображений побіжно. Центральний персонаж вірша – Йона Якір – це історична постать, один з учасників встановлення радянської окупаційної влади на території України під час революції 1917-1921 рр. Так Сергій Жадан описує ліричного героя: *«Йона Якір, вічний студент Харківського політехнічного,/ розстріляний пізніше за звинувачення в терористичній/ діяльності, прийняв революцію й став на бік народу»* [24, с. 45]. Поет цікаво інтерпретує передумову до поштовху героя зрадити народ та перейти на бік окупаційної влади: *«після того як мав одкровення: вві сні йому явився/ пророк Єзекіїль, з протигазом у потяганому підсумку,/ й передав переляканому зі сну Йоні/ вогняний меч, наказавши обороняти/ під носатих британських лінкорів смарагдові води/ Одеси – південного Єрусалиму революції»* [24, с. 45], ймовірно,

використовуючи образ пророка Єзекіїля, Сергій Жадан намагався іронічно змалювати та розкритикувати події тієї безглуздої революції. У творі репрезентовано внутрішні терзання Йони, адже насправді він зневірений в ідеї революції та часто запитує себе, чи важливо взагалі те, що він робить, Йона Якір навіть не військовий і насправді не вміє робити те, чим займається: *«Відходячи потім на північ від брам міста,/ яке їм належало охороняти, пробираючись/ балками та болотами, за чим вони/ насправді шкодували? Зневірений Йона/ зі своїми нав'язливими голосами, що радили/ йому захоплювати бронепотяги»* [24, с. 46]. Сергій Жадан актуалізує важливе екзистенційне питання – питання віри у свою справу, сповідування власної ідеології та «доцільності» своєї роботи, або ж її безглудості. Поет закінчує вірш цікавими філософськими роздумами, які актуальні не тільки для Йони Якоря, а й для усіх людей: *«Йоно, мудрість у тому, що/ всіх нас рано чи пізно викидає на берег,/ де нас уже давно чекають,/ з радістю і нетерпінням,/ всі ті, хто буде любити нас до смерті,/ всі ті, хто буде цю смерть/ невблаганно прискорювати»* [24, с. 48].

Вірш «Ісус у таких випадках воскресав» попри свою красномовну назву не репрезентує ніяких біблійних образів, у цьому творі присутній лише один біблійний мотив – мотив воскресіння. Вірш має доволі інтимний характер та розповідає нам про особистісні переживання ліричного героя щодо свого кохання – невідомої для читачів жінки: *«Ще будинки наповнені світлом,/ наче пляшки водою, а вона перераховує/ їх, не вмючи ні з ким домовитись,/ не вмючи нікого ні в чому переконати»* [24, с. 70], очевидно пара переживає непростий період для них обох, а ліричний герой виливає свою душевну «сповідь» в поезії. Сергій Жадан переосмислює мотив смерті та воскресіння у своєму творі задля подолання суперечок між партнерами: *«Вона навіть готова померти,/ аби нарешті з ним домовитись,/ і готова потім воскреснути,/ аби добити його по-справжньому»* [24, с. 70].

У третьому та четвертому розділах збірки «Вогнепальні й ножові» використання Сергієм Жаданом біблійних мотивів та образів значно

послаблюється, можемо побачити лише поодинокі слова у віршах, які відсилають нас до Священної Книги. Розділ «Фляга» наповнений інтимними та ліричними віршами, де поет здебільшого описує та розмірковує над почуттями своїх героїв. Четвертий розділ «Камені» вміщує у собі розповіді про українські міста та про їх значення у людському житті: *«Ми говоримо про міста, в яких ми жили/ і які відходили в ніч, мов кораблі у зимове море,/ про міста, які раптом утратили здатність опиратись»*. [24, с. 103].

Лише у п'ятому розділі «Коментарі» Сергій Жадан знову частково повертається до біблійних мотивів, вже сама назва есеїв вказує на біблійних персонажів - «Герої, апостоли, жінки і міста». Проте, цей розділ присвячений радше авторським роздумам щодо власних творів, вміщених у збірці «Вогнепальні й ножові». У п'ятому розділі Сергій Жадан вже вкотре проговорює та обдумує певні поняття, над якими міркував, створюючи поетичну збірку – екстравагантних життєвих героїв з першого розділу «Опій»; апостолів з наступного розділу; різнобічних, водночас сильних та слабких жінок із розділу «Фляга» та улюблені міста з розділу «Камені», які займають почесне місце у житті кожного з нас. Коментарі можна було б читати як самостійні прозові твори, але в повній мірі зрозуміти ці тексти можна лише поєднавши їх з читанням віршів кожного розділу збірки.

У першому «коментарі» Сергій Жадан вміщає певні біблійні мотиви та віддає належне простим непомітним натовпу людям, які повсякчас творять живу історію для нащадків, він називає їх героями: *«Перебуваючи увесь час дещо збоку, займаючись своєю, необхідною для всіх щоденною працею, вони відновлюють храми, переганяють череди, святкують за столами й чинять розбій»* [24, с. 127]. Автор не забуває вшанувати й жінок, роздумуючи про «ідеальний» світ, позбавлений патріархату: *«Та й світ, додавав він, був би іншим, якби Святе Письмо записували саме за жінками. У цьому світі було б значно більше пристрасті. Й значно менше хрестових походів»* [24, с. 147]. Варто зазначити, що центральною темою авторських коментарів Сергія Жадана

є не тільки поезія, а передусім філософські роздуми про людські життя, сенс нашого буття тощо.

Поетична збірка «Вогнепальні й ножові» перш за все символізує ті вогнепальні та ножові рани, які залишають на тілі кожної людини. Сергій Жадан зачіпає важливі та складні філософські теми буття, емоційну складову свого життя, тут можна побачити все – радість, печаль, біль, розчарування, кохання та смерть. Ліричні герої віршів приправлені екстравагантною харизмою, а звичні для нашого розуміння біблійні образи набувають зовсім іншого значення і прочитувати їх потрібно зовсім по-іншому. У цих віршах Сергій Жадан використовує тут багато іронії, «переодягає» Ісуса в кримінального авторитета зі зброєю та татуваннями Сталіна на тілі, а дванадцятьох апостолів називає «братвою», пророк Мойсей постає втікачем з «іранськими візами» та краденими паспортами, Іуда все ще репрезентується в образі зрадника, проте, зовсім не у біблійній характеристиці, адже говорить «по-блатному», розпиває алкоголь та вживає наркотики. Таке переосмислення характеристики біблійних героїв допомогло поетові глянути на деякі життєво важливі речі під іншим кутом зору, а перед читачами розгорнулось чисте поле для різного сприйняття, переформатування та осмислення віршів зі збірки «Вогнепальні й ножові».

Висновки до розділу 2

Отже, поетична збірка Сергія Жадана «Життя Марії» акумулює в собі різнопланове авторське бачення образу Богородиці. В проаналізованих нами віршах Марія вилучена зі стереотипного біблійного контексту та звичного для християнства сприйняття «Божої Матері». Натомість автор поміщає образ Богородиці в людське та земне середовище, що дозволило зробити акцент на проблемних моментах життя особистості та суспільства, до прикладу, за допомогою колективного співу Марії та її народу («Прифронтове місто напередодні Різдва», «Слова, якими можна все пояснити, завжди прості»). Поруйнування звичного сприйняття образу Богородиці у біблійному контексті відкрило нові шляхи бачення Марії з точки зору автора.

Також значною мірою десакралізує та залучає в земний контекст образ Ісуса Христа і його учнів Сергій Жадан у збірці під назвою «Вогнепальні та ножові». Більшість проаналізованих нами поезій можна сміливо ідентифікувати, як травестії, адже біблійних героїв автор «переодягає» у бандитів, на чолі яких перебуває кримінальний авторитет з прізвиськом Малий, себто прототип Ісуса, сучасної Месії. У цих віршах автор використовує поєднання шансонної поезики та біблійного контексту, аби закцентувати уваги читачів на тому, як складно знайти межу між святістю та грішністю в сучасних реаліях. Центральний герой збірки – Малий не тільки чинить зло, а й бореться та захищає простий народ, знаходиться з ними на одному рівні та допомагає їм знайти шлях спасіння. Значна частина поезій присвячена авторським роздумам над сенсом життя та над тим, яким повинен бути Спаситель у XXI столітті.

РОЗДІЛ 3
БІБЛІЙНІ МОТИВИ У СУЧАСНІЙ ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ
СЕРГІЯ ЖАДАНА ТА ЇХ ПОРІВНЯННЯ З ІНШИМИ ТВОРЧИМИ
ПЕРІОДАМИ ПОЕТА

3.1. Біблійні образи у пізніх поетичних збірках Сергія Жадана «Антенa», «Список кораблів» та «Псалом авіації».

Після дворічної перерви у своїй поетичній творчості в 2018 році Сергій Жадан видає збірку віршів під назвою «Антенa». Книга вийшла друком у Чернівецькому видавництві «Meridian Czernowitz», до збірки увійшло вісімдесят віршів, над яким автор працював протягом 2016-2018 рр. Книга наповнена яскравими ілюстраціями у стилі покет-бук, створеними Гамлетом Зіньковським, якого в народі нарекли прізвиськом «український Бенксі».

Збірка складається з восьми окремих розділів, які позначені римськими цифрами від I до VIII та не мають власних назв, окрім шостого розділу, назва якого «Три роки ми говоримо про війну». Центральною темою книги залишається буденність війни, філософія про людські життя та кохання. Це підтверджує також анотація до збірки «Антенa»: «це 80 спроб упіймати коливання повітря, вловити перетікання в просторі невидимих радіохвиль, відчутти на дотик час, у якому ми живемо...Час, у якому приватні щоденникові записи можуть виявитися воєнною хронікою, а біблійні історії – ранковими новинами» [23]. Сергій Жадан вміщує в цю збірку весь біль, страждання і віру

нашого народу, та вже у звичному для поета стилі роздумує над екзистенційними питаннями життя і смерті.

У першому вірші збірки під назвою «Що це стікає кров'ю?» вміщені роздуми навколо певного об'єкта, тієї самої антени, на честь якої названо поетичну книгу. Антена у цьому вірші символізує предмет, який передає для людей не тільки радіокнали, дзвінки та телебачення, а й важливі сигнали підтримки, любові та хвилювання: *«Антенa третій день виловлює з атмосфери/ сигнали любові – невидимі і надійні»* [23, с. 7]. Сергій Жадан знову повертається до одного з улюблених біблійних образів, який часто використовує у своїх поетичних творах – апостолів: *«Апостоли вже третій день обмивають домашню поразку»* [23, с. 6], поет вже не вперше порівнює людські війни з особистою війною Ісуса, який пожертвував своєю перемогою заради спасіння всього людства. Сергій Жадан також вміщує у свій твір образ-антипод Бога – Сатану, який намагається втрутитись у життєво необхідні сигнали антени, аби перешкодити людям: *«Сатана розпалює свої чорні мартени»; «і сатана засинає під ранок у своїй машині,/ але не перемикає,/ не перемикає каналів»* [23, с. 6-7].

Вірш «Голос її схожий був на траву» наповнений інтимними почуттями ліричного героя – теслі, який хвилюється про свою кохану, його почуття любові переповнюють рядки: *«Він і любив її між її засинанням і сном,/ любив застигати на цій межі,/ коли шкіра її схожа була на поля за вікном»* [23, с. 15]. Такий сильний потяг змушує теслю звернутись до Бога, просити про зменшення страждань для коханої, він готовий навіть взяти її тягар на себе, аби врятувати жінку: *«перекладай цей тягар на мене, мені все одно./ Ти ж бачиш, що вона не може упоратись із цим сама?»* [23, с. 16]. Можемо припустити, що тесля у творі символізує Йосипа – земного батька Ісуса, адже за біблійним сюжетом Йосип був теслею. Підтвердженням цьому також слугують рядки, де кохана жінка промовляє до героя: *«Ти ж знаєш сам, що ця дитина твоя»* [23, с. 14], ймовірно поет натякає нам на непорочне зачаття Марії. Вірш закінчується промовистими словами *«Наступного року в них буде перший рік від Різдва»* [23,

с. 17], Сергій Жадан вже не вперше переосмислює сюжети Різдва, непорочного зачаття та взаємин Марії і Йосипа, це ми можемо також простежити у збірках «Життя Марії» та «Вогнепальні й ножові».

Поет продовжує говорити про народження Спасителя вже у наступному вірші під назвою «І тінь січневої Палестини»: *«аби пастухи, що гляділи худобу,/ побачили навіч його подобу»* [23, с. 18]. Цікавим є те, що автор називає новонародженого Ісуса Христа «переміщеною особою», загалом вірш наповнений певною тривожною атмосферою, яка дещо відрізняється від радощів народження Спасителя, які описані в Біблії: *«Рівний тривожний вогонь містерій/ для громадян однієї з імперій»* [23, с. 18]. У такий спосіб Сергій Жадан переосмислює для своїх читачів події війни, переплітаючи їх з біблійними сюжетом.

Ще один монолог-звертання до Всевишнього можемо простежити у поезії «Син богородиці, чотири літери, перша і», вже сама назва підказує читачам, що автор знову звертається до біблійних персонажів. Тут ми знову можемо спостерігати розповідь про наслідки жорстокої війни, про смерть бійців, рани на тілах чоловіків, про розпач та безвихідь. Такі страшні події змушують народ задуматись про те, чи взагалі існує справедливість, про те, чому врешті-решт Бог не захистив відданий йому народ: *«Той, хто створив цей світ, не враховував зла»*; *«Я хочу, щоб син богородиці не зрікався близьких і рідних»* [23, с. 24]. Проте, автор вбачає певну надію в іншому інструменті Господа – в любові, адже саме вона здатна перетворити печаль на радість, наповнити сенсом життя будь-якої людини, до любові промовляє стражденне суспільство: *«Де ти була любове, коли нас убивали, де ти була?»* [23, с. 24]. Ця любов також постає у цьому творі посередником між світом людей та світом Господа, а тому смертні звертаються до неї з проханням залишити цей світ таким, яким він був до подій війни – радісним, прекрасним та безтурботним: *«І якщо ти побачиш його, передавай привіт./ Я хочу, щоби птахам легко давався осінній політ,/ .../ щоби ти й далі скріплювала цей світ»* [23, с. 25].

Сергій Жадан описує зимовий краєвид сходу України та побут місцевих жителів у вірші під назвою «Як це діється тут, на Сході?»: *«Кордон під снігом зранку означають/ діти, що наново стежку протопчуть»* [23, с. 34]. В інтерпретації автора Всевишній народжується саме на цих землях: *«Бог народжується щороку/ саме тут – в заплавах Осколу»* [23, с. 35], Оскіл – річка, що протікає на сході України та на території сусідньої Росії. У вірші також фігурує церква та святі, Сергій Жадан прирівнює святих на іконах до звичайних людей: *«В церкві святі на старих іконах/ одягнені просто, як всі місцеві»* [23, с. 36]. Цікавим прийомом є те, що поет «одягає» Ісуса Христа в етнічний український одяг: *«Ісус на іконі сумирний вранці,/ .../ Комір у нього на вишиванці/ темніє, ніби шрам на горлі»* [23, с. 36]. Таким чином Сергій Жадан намагається ототожнити Бога та святих з українським народом, внести їх в контекст нашого народу.

У творі під назвою «А ось іще один вірш» автор роздумує над екзистенційними питаннями, розмірковує про кінець світу та про доцільність існування поезії в сучасних реаліях. За допомогою своєї творчості ліричний герой намагається донести жінці «свою» правду: *«А ось іще один вірш,/ аби довести їй, що земля/ пласка й зникома»* [23, с. 72]. Тут спостерігаємо згадки про Різдво, святих та біблію, всі ці мотиви передують мотиву страшного суду та апокаліпсису: *«різдвяні розпродажі/ завершаться, зрештою, страшним судом/ і що померлі встануть і шукатимуть/ собі місце серед живих»* [23, с. 72]. Врешті-решт герой звертається до самого себе з питанням: *«Чим можна заворушити чужу любов?»* [23, с. 74], але ключ до відповіді знаходить в поезії у поєднанні з мотивом смерті, адже страшний суд, апокаліпсис – всі ці речі символізують смерть людства: *«Лише віршами, писаними/ на сторінках біблії,/ поверх детальних описів/ апокаліпсису»* [23, с. 74]. Варто зазначити, що автор у цьому вірші розповідає й про дещо нереальні та не доведені науковцями речі – за сюжетом ліричний герой вважає, що земля пласка, а мертві рано чи пізно воскреснуть та житимуть на землі. Ймовірно, автор хотів зацентувати нашу увагу на тому, що кожна людина вбачає «свій» сенс буття, кожен має право

нести у маси «свою» правду, незважаючи на те, якою б нісенітницею це здавалось іншим.

На відміну від творів класичних поетів, в інтерпретації Сергія Жадана Ісус Христос часто знаходиться на одному рівні з простим народом, виконує ті ж дії, одягається у таке ж вбрання та постає таким же неідеальним та грішним, як усі ми зі всіма своїми вадами та невдачами. До прикладу, у вірші «Гаряче літнє повітря» автор зображує людей, які поспішають на вокзал, поруч них крокує й сам Спаситель: *«А попереду всіх біжить Ісус,/ з хрестом на спині,/ поспішає,/ накульгує,/ підганяє тих, хто відстав»* [23, с. 142]. Те саме спостерігаємо й у поезії того ж розділу під назвою «Недільна школа», серед буденного побуту дітей, священників та звичайних робітників бачимо Ісуса: *«Ісус на розп'ятті,/ як регулювальник на перехресті -/ ніхто не розуміє,/ чого він насправді хоче»* [23, с. 148], можливо цим поет хотів натякнути нам, що серед сірих однакових днів ми часто відвертаємо свою увагу від дещо важливіших речей.

Через два роки після виходу збірки «Антенa» у тому ж Чернівецькому виданні «Meridian Czernowitz» Сергій Жадан видає нову поетичну збірку під назвою «Список кораблів». До цієї книги увійшли шістдесят віршів, написаних поетом протягом 2018-2019 рр., в анотації до збірки ці твори охарактеризовують так: «Шістдесят віршів про пам'ять, що народжується з любові, та про вогонь, по якому лишається ніжність» [29]. Поетичну збірку «Список кораблів» часто називають однією з найболючіших та найінтимніших книг Сергія Жадана, тут автор вже не пише про жорстоку війну, про нещасливе кохання, він радше філософствує над власним життям та роздумує над своєю місією. У книзі все ще простежуємо вдосталь біблійних алюзій.

Сергій Жадан розмірковує над буттям Всевишнього у вірші «Царство небесне, говорять вони про життя...», тут обитель Господа не постає у вигляді недосяжної винагороди для людей за праведне життя – перебування в раю після смерті, в розумінні автора Царство небесне перебуває посеред нас, у світі людей, в кожній дрібниці: *«Царство небесне – це дишуть тварини в стайнях»*;

«царство небесне в підручниках,/ принесене школярами зі школи» [29, с. 10]. Проте, здобути таке «щастя», за словами автора, можна лише за допомогою любові: *«Нам усім, ніби терновим винам, доходить любові/ до цієї землі, до нашого царства,/ над яким формується голосовий апарат горизонту»* [29, с. 11]. Цікавим є те, що у вірші Сергій Жадан називає християнство «тривожною вірою порубіжних народів» та зазначає, що царства небесного бажають після смерті усім людям, навіть тим, хто не вірить у таке явище.

Помічаємо образ церкви у творі під назвою «Чому я постійно говорю про церкву?», поет вбачає доцільність використання християнських мотивів у бажанні бути шанованим та зрозумілим в широкому колі читачів, адже християнство – найпоширеніша у світі релігія, тому на питання, оголошене в заголовку вірша, автор відповідає: *«Велика спокуса – бути зрозумілим»* [29, с. 14]. Церква тут виступає об'єднувальним інститутом, що збирає під своїми куполами багато людей, народ ж у цьому вбачає прихисток, підтримку та гарантію на те, що їх зрозуміють. Всі ті, хто не бажає вірити церкві, можуть стати самотніми та не зрозумілими, через це автор пише: *«ось я — залишений кимось серед громади,/ поставлений кимось перед необхідністю/ сприймати історію смерті й жертвності/ як родинну історію»* [29, с. 14]. «Магічну» здатність Ісуса здійснити чудо та перетворити воду на вино Сергій Жадан називає метафорою, а Серце Христове – відкритим роялем, який відіграв свою партію в пустому залі.

Роздуми про бога виринають у наступному вірші збірки під назвою «Я тебе обожнюю, боже, я тебе обожнюю...». Автор розповідає про свою любов до Всевишнього, проте, він радше обожнює не самого Господа, а концепцію його поведінки та характеру: *«Це твоє вміння радісно говорити про найгірше./ Ця твоя здатність примушувати сильних людей/ згадувати про власну слабкість»* [29, с. 16]. У своїх творах Сергій Жадан часто іронізує над самою ідеєю існування Бога, іронізує над його нездатністю вчинити правосуддя у світі людей, повернути обіцяну справедливість, відтак, у вірші звучать такі рядки: *«Я обожнюю, боже, твої інституції,/ твою церкву, яка тримається на*

нашому небажанні/ визнати, що тебе не існує» [29, с. 17]. Автор також вводить образ пророків, які не здатні здобути допомоги у Всевишнього та захистити місто, що потерпає від поразки, але поет віддає шану не Богу та його слугам, а мешканцям міста, простим людям, всередині яких все ще жевріє вогник надії: *«Оплакують місто, наповнене мужністю./ Плачуть і не розуміють,/ звідки стільки любові в тих,/ кого ніколи не любили»* [29, с. 17].

Сергій Жадан знову використовує біблійні мотиви у творі під назвою *«Це ось наше місто – стоїть на сході країни»*, події у творі, ймовірно, відбуваються в одному з міст на сході України, тут навіть є згадка про гори Карпати: *«Вони тепер на заході готуються до зимівлі./ У них там, мов шрами по шкірі,/ проходять зимові Карпати»* [29, с. 87]. Автор описує східне місто, як нещасливе місто злиднів, скрути та рабства, де панують крадіжки та розбій: *«Кажемо йому: царю, час рушати зі сходу./ Час рушати на захід із цієї скрути»* [29, с. 86], а тому мешканці відправляють свого царя на захід у Вифлеєм, де має народитися новий Месія, де панує свобода, любов та достаток. Сергій Жадан знову інтерпретує події Різдва, вкладає цей сюжет в український контекст та певним чином гіперболізує різницю між заходом та сходом країни, натякає на суперництво між цими регіонами: *«Вони взагалі не вірять,/ що зі сходу може бути щось добре»* [29, с. 86]. У цьому вірші поет знову використовує прізвисько «малий» на позначення Ісуса, подібно до того, як він це робив у деяких віршах збірки «Вогнепальні й ножові» («Малий сидів так довго, що змінилась конституція», «Ми приїхали поночі, рухаючись крізь пільму»): *«Але цей малий народився, аби ми всі зрозуміли,/ що нам так чи інакше разом вигрібати»* [29, с. 87]. Кінцеві рядки твору знову натякають читачам на український контекст: *«Іде Цар зі Сходу, питає у всіх дороги./ Іде,/ топче сніги,/ співає колядки»* [29, с. 87], адже колядки традиційно використовують саме на території України під час циклу Різдвяних свят.

Звертання до Бога помічаємо у вірші під назвою *«Що ти, боже, мав на увазі?»*, автор звертається до Всевишнього з певними наріканням на свої емоції та почуття: *«Але це ось серце, яке і може/ хіба що нити в мені./ Що в ньому*

божого, ну справді, боже?/ Так — печалі одні» [29, с. 136], проте, саме ці риси роблять нас, людей, «живими». На відміну від вірша під назвою «Я тебе обожнюю, боже, я тебе обожнюю...», у цьому творі відбувається не одноосібний монолог автора, а рівноцінний діалог з Творцем світу, Сергій Жадан іронізує, вставляючи у вірш репліку Бога, де він знецінює свої «творіння»: *«сенсу не має більшість із того,/ що я для тебе створив»* [29, с. 136]. Поет знову ж таки прирівнює Всевишнього до звичайної людини та вводить його у «земний» контекст, автор вказує на те, що у Бога виникають такі ж емоції, як у нас, адже всередині нього теж є велике та добре серце.

Останню поетичну збірку під назвою «Псалом авіації» Сергій Жадан видав у 2021 році у тому ж видавництві «Meridian Czernowitz», з яким співпрацює вже багато років. Замість звичних малюнків книга проілюстрована чорно-білими фото української фотографки Марисі М'яновської. До збірки увійшли шістьдесят вісім віршів, написаних поетом протягом 2020 року. У своєму інтерв'ю для «Суспільне: культура» Сергій Жадан так описав цю збірку: *«Ці вірші про людей сильних, яскравих, які як дерева: доволі дистанційовані від інших, і це змушує їх опиратись зовнішнім вітрам і протягам, і лише від них залежить, наскільки вони здатні вистояти»* [22].

Вже у першому вірші збірки під назвою «Перекажеш іншим своїми словами» знову помічаємо монолог-звертання автора до Бога: *«Спробуєш нас переконати — нічого не вийде./ Це від тебе ми навчилися заперечувати очевидне./ Це ти нас навчив сперечатися на хрестовині»* [28, с. 8], Сергій Жадан також використовував монологи до бога у віршах зі збірки «Список кораблів». У цьому вірші поет, подібно до інших своїх творів, ставить Творця світу в один ряд зі звичайними людьми: *«Бог дивиться на нас, як на самоповтори»* [28, с. 8]. Автор використовує не тільки образ Господа, а й його антипод, образ зла – сатани, який зневіряється в людях через їх найбільшу слабкість – почуття любові: *«Сатана сказав нам: Господь з вами./ Господь з вами, я не можу вас переконати./ Ви ж любите так, ніби зав'язуєте канати»*

[28, с. 8]. Перш за все, ця поезія присвячена коханню, коханню до життя, а за допомогою протилежних мотивів добра та зла (бога і сатани) авторові вдалось якісніше художньо окреслити та метафоризувати свої думки.

Вірш під назвою «Був мені голос» теж вміщує певну алюзію до біблійних сюжетів, адже автор розповідає нам про таємничий безособний голос, який підказує подальші дії та дає певні настанови для життя: *«Тримайтеся цього опівнічного посестринства»*; *«Тримайтеся місяця»* [28, с. 32-33]. Ймовірно, цей голос може символізувати Бога, у Біблії є багато сюжетів, де Всевишній промовляє до людей. Також подібно до деяких сюжетів з Євангелія Сергій Жадан вставляє у свій вірш фрази, які розпочинаються зі слів «Будьте уважні»: *«Голос цей говорив:/ будьте уважні,/ будьте ощадливі в нічних освідченнях»* [28, с. 32].

Численні біблійні мотиви помічаємо вже у наступному творі під назвою «Зовсім розстроївся дорогою наш оркестр». Перш за все, вірш присвячений любові до своєї країни та супроводжується закликами продовжувати боротьбу, не зневірятись та ні в якому разі не здаватись: *«Співаємо про те, що світ повернеться нам до рук»* [28, с. 37]. Сергій Жадан знову об'єднує зусилля людей та зусилля Бога і святих, адже у творі ці особи знаходяться на одному рівні та розділяють печаль разом: *«І співають із нами згорьовані панотці,/ і оживає сльоза в богородиці на щоці,/ і роз'їдає сіллю своєю церковну дошку»* [28, с. 37]. У сюжетах поета Богородиця вже неодноразово брала участь у колективному співі разом зі звичайними людьми (вірші «Слова, якими можна все пояснити» та «Прифронтове місто напередодні Різдва» зі збірки «Життя Марії»). Музика постає тією останньою «ниткою», на якій досі тримаються мешканці загубленого міста та знищеної країни, це символ боротьби. За сюжетом вірша таке протиборство й привертає увагу богів: *«І розпадаються від цієї музики дитячі серця,/ і розпадається господь на бога-сина й бога-отця,/ і найкращих із нас забивають будівельним камінням»* [28, с. 36]. Цікавим є й те, що Сергій Жадан називає шлях героїв твору «прощею» (старовинний український обряд, піший похід до святих місць, який символізує жертвність

заради відпущення гріхів): *«і мальовані крейдою на сусідських домах хрести —/ ніхто не вийде таким, як був, із цієї прощі»* [28, с. 36].

Великодня атмосфера країни постає перед читачами у вірші «Тиха країна по Великодню», тут знову можемо простежити типову для творчості Сергія Жадана іронію: *«Відважно воює за віру Христову/ країна агностиків та атеїстів»* [28, с. 56]. Варто зазначити, що символізують прихильників Бога у творі не тільки самі християни: *«Несуть покійно славу господню/ християни та недоріки»* [28, с. 56], порівняння християн та «нікчемних» людей є досить оригінальним, поет вибирає саме нижчу верству населення і ставить їх в одну ланку з вірянками. Вартим уваги порівнянням є також порівняння жіночого дзеркальця з іконою: *«В жінок люстерка, мовби ікони»* [28, с. 56], тобто у баченні автора кожна людина може стати святою, богоподібною тощо, може дивитись на себе в люстерко та бачити щось більше, вивищувати не богів, а самого себе.

Поодинокі алюзії до Біблії можемо простежити у поезії під назвою «Хмари, які плывуть над головою», тут фігурують постаті священників, присутній мотив молитви, а також знову згадується українська християнська традиція – піша проща, проте, цього разу напрямок веде до Палестини, до «святої землі», де за сюжетом Біблії колись мешкав сам Ісус Христос.

Післямову до збірки «Псалом авіації» написала Марися М'яновська, авторка серій фотографій, які прикрашають сторінки книги. Фотографка розповіла про працю над знімками та про те, як вірші Сергія Жадана змотивували її на роздуми про життя кожної людини та про те, як наше буття переплітається з біблійними мотивами. Марися М'яновська радить читачам заглиблюватись у збірку «Псалом авіації» одночасно читаючи вірші та розглядаючи фотографії до них.

3.2. Еволюція біблійних мотивів у поетичній творчості Сергія Жадана.

Біблійні мотиви у своїх творах Сергій Жадан почав використовувати ще на початку своєї поетичної кар'єри. Літературознавиця Ольга Шаф, яка

досліджувала біблійні алюзії у творчості Жадана, зазначає: «Релігійний дискурс у творчості Сергія Жадана найповніше презентований у ліриці збірок 90-х років, у романах «Депеш Мод» (2004), «Гімн демократичної молоді» (2006), «Ворошиловград» (2010). У ньому виділяється біблійний дискурс, що розгортається переважно в ліриці через біблійні мотиви, образи Христа, Юди, діви Марії, Святого Георгія, Каїна, та дискурс релігійного служіння, виокреслений здебільшого в прозі в образах священнослужителів, в епізодах церковних служб, зібрань сект тощо» [69, с. 1].

Вже у першій своїй поетичній збірці під назвою «Цитатник» митець звертається до біблійних образів. До прикладу, у вірші «Вже не було нікого, хто любив тебе» Сергій Жадан переосмислює біблійну історію про розп'яття та мученицьку смерть Ісуса Христа. Присвячена людству жертва Божого Сина протиставляється байдужості ліричного героя, який вважає цей смілий вчинок чимось незбагненим та недосяжним. Проте, за сюжетом вірша ліричний герой знаходить Ісуса десь в глибинах свого людського єства: *«І гнучкий, мов хребет/ в тобі проростав Христос»* [25, с. 414]. Спаситель протиставляється ліричному герою в одній зі строф вірша, де описується життя ліричного героя та відповідно життя Ісуса Христа: *«Тож, коли ти дивився і тебе не проймало,/ як в пісок вростають міста./ Його тіло розмазували, мов жовте масло,/ по м'якоті житній хреста»* [25, с. 414]. Таким чином, відмінність ліричного героя вірша від позиції Спасителя полягає в його обачності та розважливості, а також в легкій байдужості щодо важливих подій. Проте, дослідниця Ольга Шаф також припускає відмінну думку щодо трактування образу ліричного героя вірша: «Образ ліричного героя в поезії «Вже не було нікого...» можна прочитати і як образ Юди, який зрадив Вчителя, бо був лише людиною. Водночас образ Юди, за задумом автора, може проектуватися в поезії «Не було вже нікого...» на людство, для якого Христос – лише ідея, «пожива» для духовного «дорослішання» - про чинність такої інтерпретації свідчить семантика істивного в метафорах розп'яття Христа» [69, с. 2]. На таке трактування вірша вказують також ці рядки: *«Ти живий, бо поняття подяки імперій/ рівнозначне в чомусь*

поняттю мсти» [25, с. 414], ймовірно поет натякає на обіцяну Юді винагороду в обмін на зраду Ісуса. Отже, у цій поезії Сергій Жадан актуалізує одвічне питання сприйняття людством пожертви Бога задля їх спасіння, він натякає своїм читачам на те, що рід людський начебто й розуміє цінність такої великої жертви, проте, не до кінця її усвідомлює, а відтак залишається зовсім далеким від «божественних» понять.

Не менш важливим у збірці «Цитатник» є цикл віршів під назвою «Атеїзм». Тут також актуалізується мотив зради, пов'язаний з Богом. У вірші № 1 зраду відчуває Марія, яка споглядає мертве тіло свого сина та акумулює в собі злість і бажання помсти: *«Ти завжди ставилась/ до цього з підозрою/ Маріє»* [25, с. 415]. Богородиця звісно розуміє хто зрадив Христа і саме це спонукає її стати «руйнівницею»: *«І твої руки ще довго/ будуть пвхнути бензином/ яким ти палила/ наші міста»* [25, с. 415], така характеристика звісно не притаманна біблійному образу Марії, проте, Сергій Жадан інтерпретує його у своїй особистій манері викладу. В українській історії існує жіночий персонаж, який спалював міста у бажанні помсти – княгиня Ольга, можливо поет надихнувся історією цієї жінки, викладеною у літописі Нестора Літописця «Повість врем'яних літ». За сюжетом поезії Богородиця відчуває зраду не тільки Юди, а й усього людства, саме тому вона готова стати «руйнівницею» мирних міст.

Образ Юди помічаємо також у вірші № 2, хоч автор не говорить про нього безпосередньо, про це свідчать певні натяки на цю особу у поезії: *«Вечорами ти довго сидиш/ на порозі/ зчищаючи з риб'ячих спин/ срібні монети луски»* [25, с. 415], «риб'ячі» елементи натякають на Ісуса, а «срібні монети» вказують на тридцять срібняків, заплачених за «поцілунок Юди». Така деталь, як мотив «чортячого копита» також вказує на щось лихе, в цьому контексті – на відступництво Юди. Варто також зазначити, що у поезії присутня риса характерна постмодернізму – поєднання повсякденного та божественного, сакрального: *«адже слово Боже воно/ як таранька – його смакуєш/ проте ним не наситишся»* [25, с. 415].

Натомість у поезії № 4 мотив зради описується без особливого засудження. Тут Юда постає радше жертвою, а не зрадником: *«тож чи здатен я був осмислити/ причину своєї задухи?»*; *«за цими дверима повісився Юда/ і його тіло – побите й порізане -/ зависає в кімнаті/ мов розстріляні легені землі»* [25, с. 416]. Власне порівняння тіла Юди з легенями землі натякає на людську сутність зрадника, який не завжди здатен відповідати християнським вимогам, як і весь людський рід не може бути ідеальним в очах «божественних» героїв.

У циклі поезій «Атеїзм» Сергій Жадан переосмислює один з найважливіших сюжетів у християнській історії – сюжет зради і жертвовного розп'яття Христа, та подає його для своїх читачів у дещо зміненому та спрощеному вигляді. За версією автора участь у дійстві розп'яття бере не тільки Син Божий, а й сам Юда, який виконує людську та грішну роль у цих подіях, тим самим поет протиставляє цю роль божественному началу. Дослідниця Ольга Шаф вважає, що цикл «Атеїзм» є версією «релігійної анархії», у якій Юда виконує роль не тільки зрадника, а й жертви, Марія є не тільки заступницею, а й месницею [69, с. 3].

Вже у наступній поетичній збірці під назвою «Пепсі» Сергій Жадан відносить образ Юди та сюжет розп'яття на другий план. У першій поезії збірки під назвою «Святий Георгій» поет переосмислює біблійний сюжет перемоги Святим Георгієм над змієм, себто дияволом. Автор трансформує образ змія у світлу, хорошу та невинну подобу: *«До міста вбігають діти і підіймають галас/ За містом у небі кружляє змій,/ грає на світлій трубі»*; *«У всіх навколишніх паствах/ правлять за нього молитву»* [25, с. 396], натомість образ Святого Георгія прочитується, як щось темне, незрозуміле та лихе: *«святий Георгій,/ тримає в руках патичок і вервиці з чорної глини,/ стоїть, умовляє змія, мережить промови довгі,/ і напинає тенета/ чернечої павутини»* [25, 396-397], образ чернечої павутини натякає нам на тенета, в яких заплутався не тільки змій, а й кожна людська душа, яка ступила на грішний путь. Події у вірші розгортаються в дещо кінематографічному ключі, адже поява змія

супроводжується яскравими та святковими деталями. Цікавими є й кінцеві рядки поезії, у яких образ Святого Георгія протиставляється пафосному образу змія: *«святий Георгій вертається в простору осінню квартиру,/ і квилить під брамою змій,/ ніби покинутий пес»* [25, с. 397]. Таке рутинне закінчення цієї поезії перетворює історію про святого Георгія та змія на гру та нагадує радше казку, а не сюжет з Біблії.

У вірш під назвою «bodywork» зі збірки «Пепсі» Сергій Жадан знову вводить образ Ісуса Христа, проте, на відміну від помпезних описів Божого сина у збірці «Цитатник», тут поет описує Спасителя дуже просто та часто навіть в іронічній манері: *«Знаходять Ісуса. Той страшиється і жахається,/ що ця чаша його проминула»* [25, с. 404]. У цій поезії Христос не постає перед нами в образі сильного та безстрашного Бога, поет наділяє його людськими та земними рисами, як-от страх – Ісус боїться закінчення свого життя на землі. При написанні вірша «bodywork» Сергій Жадан послуговується короткими простими реченнями, як схожі радше на римовану прозу, тим самим трансформуючи її на буденну іронічну оповідь.

У вірші під назвою «Тереза» поет побіжно звертається до образу Марії, називаючи її іменем, що характерне православної християнській традиції «Пречистою»: *«Пречиста,/ зглянься на зимні душі й тіла»* [25, с. 459], ймовірно, ці рядки натякають нам на мотив молитви. Образ Богородиці у вірші «Тереза» поет відкриває лише мимохідь, повністю не розкривши характер біблійної героїні.

Вже у наступній поетичній збірці Сергія Жадана під назвою «Балади про війну і відбудову» помічаємо цикл віршів «Псалми для автокефальної богородиці», проте, образ Божої Матері тут не розкритий, та й псалмів тут теж немає.

Біблійні мотиви з'являються у цій збірці згодом, а саме в поезії під назвою «Поруйнування Єрусалиму», Сергій Жадан самостійно визначає її жанр, називаючи лицарською поезією. У цьому вірші автор об'єднує несумісні речі, адже говорить про Бога, про його вірного слугу – лицаря та в той час про

речі непристойного характеру: *«Залізом прикривши сподні,/ лицар прямує радо/
на Схід, за Гробом Господнім»*; *«він потерпає в пустелі від спраги та
мастурбацій»* [25, с. 384]. Поет іронізує, описуючи образ ліричного героя, за
сюжетом вірша лицар дещо відхиляється від сповідання християнських
чеснот та борючись в ім'я Боже зовсім забуває про звичайну доброту і
людяність, адже він грабує місто, нещадно вбиває його жителів та навіть
гвалтує дітей. Цікавою є розв'язка цієї поезії, адже врешті-решт ліричний герой
впадає у розпач та просить порятунку в Господа, проте, його ніхто вже не чує:
*«Кигиче, Месію кличе,/ сипле прокляття й погрози./ І сірим його обличчям/
стікають брунатні сльози»* [25, с. 385]. Таким чином, поет дещо іронізує над
деякими «недобросовісними» християнами, які натомість щиро вірять в те, що
вони роблять.

У 2004 році Сергій Жадан написав вірші, які уклав до поетичної збірки
під назвою «У.Р.С.Р.», проте, збірка вийшла друком аж у 2015 році у книзі
«Господь симпатизує аутсайдерам» (збірник поезій Сергія Жадана, вміщує 10
поетичних збірок поета, виданих до 2014 року). Збірка наповнена здебільшого
віршами-рефлексіями про політичне становище України, але образ Бога тут
також має місце.

У вірші під назвою «Контрабанда» ліричний герой займається
нелегальним перевезенням заборонених речей через кордон нашої країни,
Сергій Жадан називає його «богом контрабанди». Герой нарікає на
прикордонників і хвилюється за свій «вантаж», та врешті-решт він звертається
за допомогою до Всевишнього: *«куди мені, боже, де твої, боже, карпати?»*;
«витягни, боже, з цього лайна,/ якщо ти мене бачиш в тумані» [25, с. 291].
Поет знову іронізує, називаючи героя «богом», а потім повертає сюжет так, що
він змушений звертатись вже до іншого, справнього «бога» за допомогою.

Сергій Жадан знову звертається до одного з головних біблійних образів у
своїй поезії – до образу Ісуса у вірші під назвою «Господь симпатизує
аутсайдерам». Поет рефлексує над сутністю Христа та не без глузування
стверджує: *«я думаю, Ісус був червоним, він спеціально/ все вигидав таким*

чином, *щоби ти мучився*» [25, с. 298], безперечно епітет «червоний» характеризує прихильників комуністичного режиму. Вартим уваги є також те, що Сергій Жадан називає апостолів «інженерами з політехніки», які збираються на таємну вечерю не в Сіонській світлиці, як стверджує Біблія, а на звичайнісінькій фабриці, яких вдосталь існувало на території СРСР. Магічну здатність Христа ходити по воді поет класифікує, як «лівацьку штучку». Загалом автор знову переосмислює «божественні» образи, використовує травестію, адже «переодягає» Ісуса та його учнів у комуністів.

Образ Ісуса помічаємо також у вірші під назвою «Пушери». Сленгове англійське слово «пушер» (pusher) позначає торговця наркотиками. Проте згадка про Христа тут з'являється лише на початку вірша: *«Ісус думає про тебе, коли ти думаєш про наркотики»* [25, с. 308], а також є натяк на Його особу всередині поезії: *«Хтось думає про тебе,/ коли ти думаєш про своє виживання»* [25, с. 308]. В інтерпретації автора образ Спасителя набуває радше анекдотичного характеру.

У збірку «Марадонна», яка вийшла друком у 2007 році, теж були вкладені деякі біблійні мотиви та образи. Незважаючи на те, що головними темами збірки було бунтарське життя молоді кінця 1990-х років – початку 2000 рр., Сергій Жадан все ж таки вмістив певні алюзії до Біблії у деякі поезії.

У вірші під назвою «Лукойл» автор в притаманній для нього іронічній манері описує життя бандитських організацій кінця минулого століття, тут і вбиті «братки», і красиві супутниці блондинки, і російські нафтові компанії. Одним з головних мотивів вірша є смерть, тому тут також фігурує мотив Великодня, за сюжетом твору він символізує магічний день, коли мертві «перевертаються» під землею. Сергій Жадан переосмислює Воскресіння, адже за сюжетом вірша на третій день після смерті воскресає не Христос, а один з мертви «братків» банди: *«Коли вони третій день чатують/ під дверима моргу, він зранку третього дня,/ долає, зрештою, смертю смерть, і виходить»* [25, с. 208]. У своїх пізніших поетичних збірках поет також іронізує над мотивом Велокодня та Воскресіння, до прикладу, у вірші «Ісус у таких випадках

воскресав» зі бірки «Вогнепальні і ножові», але Воскресіння не є головним мотивом цієї поезії.

Вірш під назвою «Трамадол» описує наркотичну «пандемію» нульових через легальний продаж однойменного товару в аптеках. Сергій Жадан порівнює наркотичну пошесть з релігійною: *«Просування товару на ринок/ починається з активізації цільової аудиторії./ Це як у біблій – спочатку приходить предтеча і розводить/ усіх на кредити з відсотками, потім з'являється/ спаситель і ліквідує відсотки, лишаючи, втім,/ кредити»* [25, с. 226]. «Визволення Єрусалиму від невірних» є цікавою метафорою до наркотичного сп'яніння залежних від трамадолу підлітків, автор стверджує – сам Господь вигадав наркотики, тож чому люди повинні уникати цього, тобто автор знову використовує іронію.

Порівняння наркотичної залежності та релігійної прихильності знову помічаємо у вірші під назвою «Слідкуй за руками цього проповідника», однак, тут автор роздумує більше про фінансовий прибуток поширювачів релігії, себто проповідників, та тих, хто розповсюджує наркотики, тобто дилерів. Ліричний герой з насмішкою заявляє, що зміг би домовитись з проповідником та об'єднати ці види «бізнесу»: *«кожен великий бізнес починається зі/ шкідливих звичок, ось ви, скажімо, молитесь,/ а я люблю наркотики, у нас багато/ спільного, якщо придивитися пильно»* [25, с. 249]. У поезії також присутня певна алегорія до біблійної історії про те, як Святий Петро зрікся Христа, адже за сюжетом вірша віряни зраджують дилера, виказавши його нелегальну діяльність органам влади, «доки й півні не озвались», а за сюжетом Біблії святий Петро тричі зрікся Ісуса доки не заспівали півні.

Багато біблійних мотивів Сергій Жадан вмістив у збірку поезій під назвою «Вогнепальні і ножові», що вийшла друком у 2012 році. Центральними образами збірки є Ісус Христос, Богородиця, Юда та інші апостоли. Багато віршів у цій книзі написані за жанром травестії, здебільшого поет «перевдягає» саме біблійних героїв – Христа деформує в образ кримінального авторитета з прізвиськом «Малий» (*Твій малий, коли виросте, знатиме всі слова,/ що лише*

існують, він зможе назвати все [24, с. 7]); дванадцять апостолів постають перед нами в образах бандитів, які жорстоко захищають свого лідера (Молоді й веселі, неголені й злі,/ вони правлять світ, як я їх учив [24, с. 16]); пророк Мойсей трансформується у втікача з краденими паспортами (Прострочений паспорт без фотографії./ іранські візи, мальтійські хрести [24, с. 30]), а Юда разом з іншими одинадцятьма апостолами заливаються алкоголем та вживають наркотичні речовини (...Наймолодший із них, із рубцем на щоці,/ той, що паленим джином запивав кокаїн,/ нервував за столом, як усі курці [24, с. 16]).

Починаючи з вірша «Ми приїхали поночі, рухаючись крізь пільму...» у цій збірці автор розповідає про народження Ісуса Христа, проте, зовсім пропускає період дорослішання Спасителя та період його становлення, як особистості. Натомість вже у наступній поезії («Малий сидів так довго, що змінилась Конституція...») поет одразу ж переходить до вже дорослого «Богочоловіка», який постає перед читачами в образі бандитського лідера, примітним є те, що героя продовжують називати на прізвисько «малий», не дивлячись на дорослий та зрілий вік.

Незважаючи на те, що Христос постає перед нами в образі бандита, автор наділяє його багатьма хорошими рисами. Герой не ідентифікує себе, як звичайного розбійника, він вважає себе доблесним лицарем, таким собі «Робін Гудом», який забирає в багатих та роздає бідним. У вірші «Малий сидів так довго, що змінилась Конституція...» Ісус взагалі постає перед нами в образі в'язня, на тілі якого бачимо водночас татуювання Сталіна та Івана Хрестителя, однак, такий етап в житті героя є дуже важливим, адже саме це готує його до воскресіння, до своєрідного переродження душі і тіла звичайного чоловіка в образ Господа.

Також варто зазначити, що Сергій Жадан повсякчас «переодягає» біблійних героїв, тому перед читачами вони перестають в дещо бурлескних образах, адже навіть Ісус тут «наливає» вино та ром усім по вінця на Таємній Вечері, Марія курить люльку в районі гетто та їсть дешеві консерви, а пророк Мойсей порушує закон та користується краденими паспортами. Отже,

більшість віршів збірки «Вогнепальні й ножові», які містять біблійні алюзії та мотиви, можна ідентифікувати, як бурлескно-травестійні поезії.

У 2015 році Сергій Жадан видає збірку під назвою «Життя Марії», у якій центральним біблійним образом постає саме Богородиця, на відміну від більш ранньої творчості автора, де центральними образами є Бог, Ісус Христос, Юда та апостоли.

У першому вірші збірки «Наші діти ростуть, Маріє, ніби трава...» образ Христа все-таки з'являється, проте, зовсім побіжно. Поезія ведеться від колективного імені усіх знедолених жінок, які звертаються до Богородиці, нарікаючи на своє життя в умовах війни, а звинувачують у своїх бідах жінки саме Ісуса: *«З якого дива їх терпить наша земля?/ Чому наші діти, скажи повинні дивитись/ до аусвайсів їхніх – хто вони й звідкіля/ А ось твій син чомусь завжди поміж чужих,/ пояснює їм, із яких важелів і пружин/ складається небо над ними цієї ночі,/ виховує їхніх дітей, сміється до їхніх дружин»* [26, с. 9]. Проте, згодом жінки перестають скаржитись та звертаються до Марії, як до своєї заступниці, просячи про допомогу. Отже, в цій поезії Богородиця постає в класичному та звичному для нас образі Божої Матері – захисниці всіх жінок та дітей, характерному для релігійного дискурсу.

Не у всіх поезіях збірки бачимо Марію в класичному образі, наприклад, у творі під назвою «Слова, якими можна все пояснити, прості...» Сергій Жадан наділяє Богородицю дещо іншими рисами та десакралізує її священну постать. За сюжетом Марія знаходиться у компанії звичайних людей, вигнанців та робочого класу, які хором співають про свою віру, життя та смерть. Те саме відбувається й у кінцевій поезії збірки «Прифронтове місто напередодні Різдва»: *«Марія співає з сиротами та вдовицями»* [26, с. 142], тут теж у колективному співі об'єднуються всі верстви суспільства. Хоровий спів, який очолює сама Богородиця, символізує єдність всього українського суспільства в непростий для нас час.

Сергій Жадан також переосмислює головну подружню пару Біблії – Марію та Йосипа. У вірші під назвою «Вагітність» автор розмірковує над

біблійним сюжетом про Благовіщення, вводить пару у побутовий контекст, в якому герої чекають на появу первістка та розмірковують про його ім'я (хоча за сюжетом Біблії Марія дізналась про майбутнє ім'я первістка від ангела). Марія та Йосип постають перед нами звичайним неідеальним подружжям, де також присутня брехня, деяка фальшивість почуттів тощо. Ймовірно, на прикладі біблійної пари поет хотів показати нам, якими згубними бувають вимушені та формалізовані стосунки.

В більш пізніх поетичних збірках Сергія Жадана біблійні мотиви та образи вже не так яскраво представлені, однак, біблійні герої все ще займають важливе місце в поезії автора.

У поетичній збірці під назвою «Антенa» біблійні образи здебільшого поєднуються з мотивами війни та смерті, тут можемо помітити улюблених «героїв» Сергія Жадана – Бога, Ісуса Христа, Богородицю, Йосипа та апостолів. До прикладу, автор порівнює Ісуса з людьми, які вимушені були покинути рідний край через події війни та змінити місце проживання: *«Рівний тривожний вогонь містерій/ для громадян однієї з імперій,/ для переміщеної особи/ пізнього неба важкі основи»* [23, с. 18], а також вміщує образ Христа в український контекст: *«Ісус на іконі сумирний вранці,/ .../ Комір у нього на вишиванці/ темніє, ніби шрам на горлі»* [23, с. 36].

В останніх збірках Сергія Жадана («Псалом авіації», «Список кораблів») мотив війни відходить на другий план, натомість автор зосереджується на екзистенційних питаннях щодо сенсу життя, особистого призначення людини тощо. Так, у вірші «Царство небесне, говорять вони про життя...» автор іронізує над ідеєю існування омріяного багатьма Раю та називає християнство «тривожною вірою порубіжних народів». У цих збірках поет також вкотре роздумує над концепцією існування Бога, а тому зображує монолог ліричного героя до Всевишнього у поезіях під назвою «Я тебе обожнюю, боже, я тебе обожнюю...» та «Перекажеш іншим своїми словами».

Висновки до розділу 3

Таким чином, можемо зрозуміти, що біблійні мотиви та образи завжди посідали важливе місце у поетичній творчості Сергія Жадана, адже в більшості його збірок завжди присутні певні алюзії до біблійних сюжетів та до релігійного дискурсу в цілому.

В ранній творчості поета біблійні алюзії здебільшого представлені через образи Ісуса Христа та зрадника Юди Іскаріота, а також через сюжет мученицької смерті та воскресіння Спасителя. Зокрема, у збірці під назвою «Цитатник» мотив зради Юдою Ісуса є центральною темою, за допомогою цього сюжету автор актуалізує проблему людського існування, пізнання Бога та акцентує увагу на «невдячності» народу, який не зміг повною мірою оцінити високу жертву Христа.

У поетичних збірках 2004-2012 рр. («У.Р.С.Р.», «Марадонна», «Вогнепальні та ножові») Сергій Жадан часто використовує травестію на позначення біблійних героїв, здебільшого використовує образи бандитів, зеків тощо. До прикладу, у збірці «Вогнепальні та ножові» Ісус Христос постає перед нами в образі кримінального авторитета «Малого», а дванадцять апостолів автор перетворює на його ж бандитських «братків». У поезіях під назвою «Трамадол» та «Слідкуй за руками цього проповідника» (збірка «Марадонна») Сергій Жадан порівнює надмірну прихильність до релігії з наркотичною залежністю, а християнські проповідники у цих віршах трансформуються в дилерів. У вірші «Господь симпатизує аутсайдерам» зі збірки «У.Р.С.Р.» автор взагалі називає Спасителя «червоним», себто ідентифікує його, як прихильника комунізму, апостоли ж постають перед читачами «інженерами з політехніки».

У 2015 році поет видає збірку віршів під назвою «Марія», тут головним біблійним образом є не Ісус, Бог, апостоли, чи Юда, а саме Богородиця. В деяких поезіях можемо побачити, як автор десакралізує священну постать Божої Матері, ставить її в один ряд зі звичайними людьми, наділяє її «земними» рисами характеру, як-от у вірші «Прифронтове місто напередодні Різдва», де Марія бере участь в колективному співі зі всіма верствами

суспільства. Не менш важливою поезією є твір «Вагітність», де автор переосмислює зразкове біблійне подружжя Марії та Йосипа та акцентує увагу на проблемних місцях вимушених стосунків.

У пізніх поетичних збірках поета («Антенa», «Список кораблів» та «Псалом авіації») біблійні мотиви представлені вже не так яскраво, але все ж займають важливе місце у творчості автора. У книзі «Антенa» алюзії до Біблії переплітаються з темою війни на території України, мотивами життя та смерті, до прикладу, Христос у вірші «І тінь січневої Палестини» порівнюється до біженців, які вимушені покинути рідний край, а в поезії «Як це діється тут, на Сході» бачимо Ісуса у вишиванці. Збірки «Список кораблів» та «Псалом авіації» здебільшого наповнені ліричними роздумами автора над екзистенційними питаннями людства, приміром, у віршах «Я тебе, обожнюю, Боже, я тебе обожнюю» та «Перекажеш іншими словами» спостерігаємо монолог ліричного героя до Всевишнього, де він роздумує над ідеєю про існування «Вищих сил».

ВИСНОВКИ

Сергій Жадан – визначна постать не тільки в українській літературі, а й в українській культурі загалом, адже крім письменства він також займається музикою, перекладає твори та є активним громадським діячем. Початок його популярності припадає на 90-ті роки ХХ ст., уже в перших його поетичних збірках («Цитатник», «Пепсі») помітний неординарний та епатажний стиль письма автора, недарма Тамара Гундорова нарекла поета прізвиськом «вічний підліток». Дослідники досі ведуть дискусії щодо літературного напрямку, в якому працює Сергій Жадан, деякі вважають його постмодерністом, інші – неоавангардистом, а дехто навіть схильний до думки про неомодерн, сам автор заперечує всі ці твердження. Попри популярність своєї творчості, феномен поета залишається досі в повній мірі не вивченим та не дослідженим.

Споконвіку українські митці звертались до Біблії, як до книги натхнення, в якій могли почерпнути цікаві сюжети, теми та образи і переосмислити їх у своїх писаннях. Біблійні мотиви можемо спостерігати у творах таких велетів

української літератури, як Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко тощо.

Використанням біблійних образів та сюжетів у своїх поезіях не гребує також сучасний класик Сергій Жадан, більша частина його творчості наповнена цікавими біблійними мотивами. Завдяки нашому дослідженню ми виявили, що переосмислення та роздуми про Бога, віру та релігію – є одними з найбільш повторюваних та улюблених тем у поетичній творчості Сергія Жадана.

У ранніх поезіях автора (збірки «Цитатник», «Пепсі») біблійні алюзії представлені здебільшого через образ Ісуса та Юди Іскаріота, а також через сюжет розп'яття, мученицької смерті та воскресіння Христа. Зокрема, у збірці «Цитатник» центральною темою є мотив зради Ісуса, розкриваючи та переосмислюючи цю історію, автор акцентує увагу на проблемі пізнання Бога та його взаємодії з людьми. Поет також наголошує на тому, що людський рід повною мірою не зміг досягнути велику жертву Божого Сина.

У поетичній творчості 2004-2012 рр. («У.Р.С.Р.», «Марадонна», «Вогнепальні та ножові») найбільш повторюваним образом залишається образ Христа, у віршах часто починають з'являтися його учні, також автор роздумує над питанням віри в Бога та релігії. В цей період Сергій Жадан часто використовує травестію для зображення біблійних героїв, здебільшого «переодягає» Христа та апостолів у бандитів та зеків. У збірці «Вогнепальні й ножові» Ісус фігурує через постать кримінального авторитета на прізвисько «Малий», апостоли – через постаті його «братків». Те ж саме бачимо у поезії «Лукойл» зі збірки «Марадонна», де автор у власній манері інтерпретує мотив Воскресіння - бандити очікують Великодня, бо тоді воскресає один з їх «братків», себто Ісус.

В ранній творчості Сергія Жадана образ Марії з'являється зовсім побіжно, але поетична збірка «Життя Марії», видана у 2015 році, вже відрізняється акцентами на біблійні мотиви, адже головним біблійним образом тут постає жінка - Богородиця, а не Христос, Юда чи апостоли. Загалом книга наповнена різними авторськими поглядами та ставленням до образу Марії.

Здебільшого бачимо жінку, вилучену з релігійного дискурсу та стереотипних вражень, яку поет вміщує у земний контекст та певним чином десакралізує її «божественне начало». У проаналізованих нами віршах Богородиця долучається до людей, знаходиться з ними на одному рівні, до прикладу, у деяких поезіях бачимо колективний спів, де бере участь простий народ та Марія. Проте, мають місце також поезії, де Марія постає перед читачами в образі небесної заступниці та захисниці, і, таким чином, допомагає знедоленим жінкам.

У пізньому поетичному доробку Сергія Жадана («Антенa», «Список кораблів», «Псалом авіації») біблійні мотиви дещо розсіюються, однак, все ще займають важливе місце у віршах. До прикладу, центральною темою збірки «Антенa» є переосмислення військових подій на території України, це дещо переплітається з алюзіями до Біблії. Поет поміщає образ Ісуса Христа в український контекст – у вірші «І тінь січневої Палестини» бачимо Божого Сина, який прирівнюється до біженців, що вимушені покидати рідні землі через війну, а у поезії «Як це діється, тут, на Сході?» бачимо ікону з Ісусом, вдягненим у вишиванку. Поетичні збірки «Список кораблів» та «Псалом авіації» наповнені ліричними роздумами автора над одвічними питаннями людства, на кшталт, сенсу життя, існування Бога тощо. Досі популярні у поезіях Сергія Жадана образи Ісуса Христа, апостолів, Богородиці майже зникають, натомість з'являється образ Бога-Отця. Спостерігаємо численні монологи ліричного героя до Творця, де він роздумує над концепцією існування чогось більшого та не відомого для людей.

Отже, дослідивши біблійні мотиви у поетичній творчості Сергія Жадана, ми простежили, якими різноплановими є погляди автора щодо концепції творення світу, існування Бога, людських відносини тощо. На матеріалі поетичних збірок автора ми простежили певну еволюцію художнього зображення біблійних образів у творчості поета. Численні звернення Сергія Жадана до Біблії для пошуку духовної істини є ознакою дорослої та «серйозної» літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадін Є. Ворожіння на слові. Про поезію Сергія Жадана. *Березіль*. 2011. № 9-10. С. 34–39.
2. Балог В. Лексикографічне розроблення лексеми «шансон». *Лексикографічний бюлетень*. Ін-т української мови НАН України. 2009. № 18. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43668/07-Balog.pdf?sequence=1>
3. Барабаш Ю. «Давидові псалми» як поетичний «текст» (спроба структурно-семантичного підходу). *Слово і час*. 2016. № 2. С. 3-17.
4. Березовчук Л. Поруйнування Єрусалима. *Критика*. 2000. Березень. С. 25– 30.
5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового заповіту. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2005. 1376 с.
6. Біла А. «Від ломки до ломки» : Лірика С. Жадана. *Слово і час*. 2002. №1. С. 35–48.
7. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.
8. Бондаренко С. Сергій Жадан: «Вірші мені дорожчі, а прозу вважаю вагомішою». *Літературна Україна*. 2011. № 44. С. 7.
9. Бондаренко С. Сергій Жадан: «Жити там, де тебе не лякає смерть». *Літературна Україна*. 2016. № 41. С. 7.
10. Бондар-Терещенко І. Опіум для народу. *Україна молода*. 2012. 26 квітня. С. 3.
11. Гаврилук Н. Літературний псалом: Сергій Жадан. *Слово і час*. 2017. № 7. С. 31-35.

12. Голобородько Я. *New Ukrainian Alternative: (знакові тексти помежів'я ХХ-ХХІ століть)*. Харків: Основа. 2005. 116 с.
13. Голобородько Я. Саундтреки свідомості. Стиль Сергія Жадана. Артеграунд. Український літературний істеблїшмент: Збірка статей. Київ: Факт. 2006. С. 61–78.
14. Голобородько Я. Ді-джей української прози Сергій Жадан. *Слово і Час*. 2010. № 10. С. 100–107.
15. Горбатенко І. Тематичні групи лексиси в поезії Сергія Жадана. *Актуальні питання філології та методології : збірник статей студентів*. 2019. С. 30-36.
16. Грибан Г. Біблійні мотиви і пророцтво майбутнього у творчості Тараса Шевченка. *Волинь-Житомирищина*. Житомир. 2010. № 21. С. 36-41.
17. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії. Київ : Факт, 2008. 284 с.
18. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ. Критика, 2005. 263 с.
19. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
20. Демченко А.В. Національний міфосвіт збірки Сергія Жадана «Життя Марії». Науковий збірник сьомої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з україністики «Діалог мов – діалог культур. Україна і світ». 2017. 68 с.
21. Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ: Либідь. 2017. 112 с.
22. Жадан: "Псалом авіації" - вірші про людей сильних, яскравих, які як дерева". *Суспільне: культура*. 2021. URL: <https://suspilne.media/142710-zadan-psalom-aviacii-virsi-pro-ludej-silnih-askravih-aki-ak-dereva/>
23. Жадан С. Антена. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2018. – 304 с.
24. Жадан С. Вогнепальні й ножові. Харків. Клуб сімейного дозвілля. 2012. 158 с.
25. Жадан С. Господь симпатизує аутсайдерам: 10 книг віршів. Харків: Клуб сімейного дозвілля. 2015. 507 с

26. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2015. – 184 с.
27. Жадан С. Капітал. Поезії. Харків: Фоліо, 2006. 797 с.
28. Жадан С. Псалом авіації. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2021. 160 с.
29. Жадан С. Список Кораблів. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2020. 160 с.
30. Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці : Книги–ХХІ; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.
31. Жадан С. Цитатник: (Вірші для коханок і коханців) / авт. післямови О. Різниченко; вступ. слово А. Кокотюхи. Київ : Смолоскип, 1995. 62 с.
32. Івашина О. Загальна теорія культури. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 215 с.
33. Кажан О. Дев'яностики: покоління поза грою. Літературно-мистецький альманах «Кальміус». 1999. № 1 (5).
34. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія: у 2-х томах. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
35. Кононенко В. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*. 2018. №19. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/ukrst/article/view/3309>
36. Коцарев О. Хохма і бомба про доброту від Сергія Жадана. Книжник-review. 2004. № 20. С. 26–27.
37. Кушнірова Т. В. Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*. 2004. Випуск 1 (34). С.3-11
38. Лебединцева Н. Звір Апокаліпсису чи тварина зі споду: поезія С.Жадана в контексті ідентифікаційних пошуків «покоління «пост–». *Сучасні літературознавчі студії*. Топос тварини як антропологічне дзеркало. 2011. № 8 (1). С. 163–172.
39. Левицький В. Важкі сни трубадурів. Літературна Україна. 2016. № 45 (24 листопада). С. 11.

40. Лесин В. М. Літературознавчі терміни : довідник. Київ: Радянська школа, 1985. 251 с.
41. Литвин Л. М. Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 366-370. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/88.pdf>
42. Логвиненко Ю. Молода поезія 90-х рр. ХХ століття: проблеми художнього світобачення : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.01. 01. – українська література. Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2008. 15 с.
43. Мальцев В., Цівінська Ю. Проблеми покоління крізь призму ліричного героя (на матеріалі збірки «Балади про війну і відбудову»). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2021. № 3 (31). С. 44-48.
44. Меньок В. «Світ ніколи не буде таким, як раніше». Етична обітниця іншому у текстах Сергія Жадана. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія». № 49. С. 147–155. URL: <http://filol.dspu.in.ua/index.php/filol/article/view/184/178>
45. Павленко С. Поєднання поезики шансону із біблійною поезикою у збірці Сергія Жадана «Вогнепальні й ножові». *Літературознавчі студії*. 2017. № 1(2). С. 115-123. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Lits_2017_1%282%29_15
46. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: Либідь, 1999. 447 с.
47. Пастух Б. Про дві лінії розвитку сучасної української лірики. *Слово і Час*. 2015. № 3. С. 70–76.
48. Пастух Б. Рімейк від Жадана. *Дзвін*. 2012. № 11–12. С. 155–157.
49. Поліщук О. Стьоб в українській сьогочасній літературі. *Слово і час*. 2009. № 11. С. 68-74.

50. Путілов Б. Мотив как сюжетобразующий элемент. Москва: Типологические исследования по фольклору. 1975. С. 149-151.
51. Реутова Т. Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2019. № 27. С. 112-123.
52. Родик К. Путівник «Жадан». *Україна молода*. 2009. 5 грудня. С. 13.
53. Романенко В. Сергій Жадан: Народу нас..ти на цю купку “інтелектуалів”. УНІАН. 10 вересня 2009. URL: <https://www.unian.ua/culture/264301-sergiyjadan-narodu-nasti-na-tsyu-kupku-intelektualiv.html>
54. Романенко О. Семіосфера української масової літератури. Текст. Читач. Епоха. Київ: приватний видавець Якубець А. В., 2014. 346 с.
55. Салаган Л. Лавринович Л. Міфологізація часопростору у збірці С. Жадана «Месопотамія». *Молодий вчений*. № 12 (15). 2014. С. 225-228. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/12/52.pdf>
56. Сергій Жадан презентував свої "Вогнепальні й ножові". УНІАН. 2012. URL: <https://www.unian.ua/society/640549-sergiy-jadan-prezentuvav-svoji-vognepalni-y-nojovi.html>
57. Сергій Жадан про Біблію, Вікіпедію, «Життя Марії» та самоповтори. *Громадське ТБ*. 2015. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pOa5v_M52-Q
58. Слово благовісту: антологія української релігійної поезії / упорядник Салига Т. Ю. Львів : Світ. 1999. 784 с.
59. Содомора А. Наодинці зі словом. Львів: Літопис, 1999. 476 с.
60. Соловей О. Солодкий привид Жадана. Кур'єр Кривбасу. 2008. травень–червень. С. 333–338.
61. Сулима В. Біблія і українська література: навчальний посібник. Київ : Освіта. 1998. 400 с.
62. Терен Т. Сергій Жадан: Ніколи не ставився до літератури, як до альпінізму чи спорту. *Українська правда*. 5 грудня 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/5/204395/>

63. Терен Т. REСвізити. Антологія письменницьких голосів. Книга 1. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 276 с.
64. Тілліх П. Мужність бути. Небуття і тривога. «І». 2005. № 37. С. 8–29.
65. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства): підручник для студентів. Вид 2-ге, перероблене і доповнене. Київ. 2003. С.165-175.
66. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: постмодерний період: навч. посібник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с.
67. Хворс Л. Сергій Жадан про безробіття, батьківство та суржик. *Українська правда*. 2008. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/48e3393f39504/>
68. «Червона фіра як початок «жаданівської культури». *Справжня варта* : веб-сайт. URL: <https://varta.kharkov.ua/photo/1094396> .
69. Шаф О. В. Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність. URL: <https://www.academia.edu/22242077/%D0%91%D0%B6%D0%B4>
70. Шаф О. Топос міста в поезії Сергія Жадана як маскулінізація світу. Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. Вип. XXIII, ч. 2. С. 411– 417.
71. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 221 с.
72. Якимчук Л. Сергій Жадан у дорозі на Донбас. *Культура і життя*. 2015. № 5. С. 17–18.